

המכון לאסטרטגיה ציונית
THE INSTITUTE FOR ZIONIST STRATEGIES

הכפילות העדתית בתפקידי הרבנות בישראל

אריאל פינקלשטיין

פרויקט "שביל הזהב"

ינואר 2014

טבת התשע"ד

תוכן

2	תקציר
3	הקדמה
4	פרק א: סקירה היסטורית של התקנות מתקופת היישוב ועד היום
6	פרק ב: סקירה משפטית
7	פרק ג: סיבות לביטול הכפילות
7	1. השסע העדתי
7	א. האם עדין יש צורך בכפילות העדתית?
10	ב. עדות ללא רב
12	ג. מיהו אשכנזי ומיהו ספרדי?
12	2. פגיעה בתפקוד
15	3. הנטל הכלכלי על המועצות הדתיות
17	פרק ד: המלצות ועדות וגורמים מקצועיים
17	1. ועדת צדוק
17	2. הוועדה הבין משרדית
18	3. מבקר המדינה
18	4. החלטת ממשלה
19	פרק ה: ניתוח הסוגיה מהזווית הפוליטית
22	פרק ו: סיכום והמלצות
23	נספח: כפילות בתפקיד הרבנות בהלכה ובמסורת היהודית
23	1. תקופת הזוגות
24	2. כפילות בתפקדי הנהגה במקורות חז"ל
25	3. כפילות בתפקדי הרבנות בספרות השו"ת
27	ביבליוגרפיה

תקציר

תהליך קיבוץ הגלויות של העם היהודי במאה העשרים הביא לשינוי מהותי בתפקיד הרבנות. עד תקופה זו היה נהוג שבכל קהילה או עיר מכהן רב אחד בלבד המכונה "מרא דאתרא" (אדון המקום). מינוי שני רבנים – אשכנזי וספרדי – לעיר יפו ב-1911 ולאחר מכן לרבנות הראשית לישראל ב-1921 יצר את הכפילות העדתית הנהוגה עד היום ברבנות הראשית וברשויות מקומיות רבות.

נייר עמדה זה סוקר את ההתפתחות ההיסטורית של החוקים, התקנות ופסקי הדין של נוהל הכפילות העדתית ברבנות הראשית וברבנות המקומית ומצביע על שלוש סיבות מרכזיות לביטולו:

1. **שימור הפילוג בין העדות**: יסודו של נוהל הכפילות הוא בצורך של העדות השונות במינוי רב המזוהה עם העדה שלהם. אך למעשה כבר בעת ייסוד הרבנות הראשית הועלתה התקווה שהצורך בכפילות העדתית ייעלם במהרה. קשה למצוא אינדיקציה לשאלה האם הצורך עדיין קיים, אך מטענות של ועדות מקצועיות שדנו בנושא, חברי כנסת מכל קשת המפלגות ורבנים חשובים, נראה כי בשנת 2014 כבר אין לציבור צורך ממשי בכהונתם של שני רבנים מעדות שונות. העלייה באחוז הנישואים הבין-עדתיים יוצרת מצב שבו בעתיד הנראה לעין יאלץ בג"צ להכריע בשאלה מי נחשב אשכנזי ומי נחשב ספרדי. כמו כן, הכפילות העדתית גורמת להדרתן של עדות כדוגמת העדה התימנית שאינן רואות את עצמן משויכות למסורת האשכנזית או הספרדית, וכבר בזמן קום המדינה טענו נציגי העדה התימנית שיש לבטל את הכפילות ולמנות רב אחד בלבד, ללא קשר למוצאו העדתי.

2. **פגיעה בתפקוד**: במסורת היהודית והדמוקרטית גם יחד מקובלת המימרה: "אין שני מלכים משמשים בכתר אחד", ולכן לכל תפקיד הנהגה הדורש קבלת החלטות ביצועיות ממונה אדם אחד בלבד. הניסיון מורה שבערים רבות - ולעתים אף ברבנות הראשית - כהונה של שני רבנים במקביל הביאה למחלוקות רבות ואף לאיבה בין הרבנים, ופגעה בשירותי הדת הניתנים לתושבים כדוגמת מערך הכשרות.

3. **נטל כלכלי על המועצות הדתיות**: תקציב המועצות הדתיות נקבע ללא קשר לכמות הרבנים המכהנים בעיר. מבקר המדינה הצביע כבר ב-2001 על כך שהמועצות הדתיות בערים קטנות ובמועצות מקומיות, מתקשות לעמוד בנטל הכלכלי של תשלום שכרם של שני רבנים. הנתונים מלמדים כי שכרם של הרבנים ביישובים שבהם מכהנים שני רבנים עומד כיום על יותר ממיליון שקלים בממוצע ליישוב. עבור יותר מ-60% מהיישובים הללו מדובר ביותר מ-30% מתקציב המועצה הדתית.

מבקר המדינה, מספר ועדות מקצועיות שדנו בנושא בשני העשורים האחרונים, רבנים ראשיים לישראל לשעבר וחברי כנסת רבים, קראו לצמצם באופן ניכר ואף לבטל את הכפילות העדתית בתפקידי הרבנות. ב-2003 אף התקבלה החלטת ממשלה בנושא, אך הדבר לא יצא אל הפועל. ניתוח הסוגיה מלמד שלפחות בנוגע לרבנות המקומית, אינטרס פוליטי צר של מפלגות המבקשות למנות מספר גבוה כלל האפשר של רבנים מטעמן, הוא הגורם המרכזי להשאת המצב על כנו, על אף הקונצנזוס היחסי שיש בנושא זה בקרב הגורמים המקצועיים השונים.

הקדמה

תהליך קיבוץ הגלויות של העם היהודי במאה העשרים הביא לשינוי מהותי בתפקיד הרבנות. החל מהמאה הי"ד שבה התחיל להתגבש תפקיד רב הקהילה¹ ועד לראשית הציונות המנהג המקובל בתפוצות ישראל היה שעל כל קהילה ממונה רב אחד בלבד המכונה "מרא דאתרא" (אדון המקום). עם חזרתו של העם היהודי מהתפוצות השונות לארץ ישראל החל להיווצר דגם חדש של רבנות שבו מכהנים במקביל רב אשכנזי ורב ספרדי. דגם זה קיים עד היום ברבנות הראשית ובכמות בלתי מבוטלת של ערים, מועצות מקומיות ומועצות אזוריות.

מטרתו של נייר עמדה זה היא לבחון האם בשנת 2014, עדיין יש מקום לבחירתם של שני רבנים. הנושא נדון בתקופה זו על שולחן הכנסת בעקבות מספר הצעות חוק מהשנה האחרונה שביקשו לבטל את הכפילות: חבר הכנסת משה פייגלין, יחד עם חברי הכנסת עליזה לביא ודב ליפמן, הגישו הצעת חוק לביטול הכפילות ברבנות הראשית,² ומעט לאחר מכן הוציא משרד המשפטים – בתמיכת שרת המשפטים ציפי לבני ושר הכלכלה נפתלי בנט – תזכיר חוק בנושא.³ במקביל, חבר הכנסת אלעזר שטרן הגיש הצעת חוק לביטול הכפילות העדתית ברבנות המקומית.⁴

שני הפרקים הראשונים של נייר עמדה זה, סוקרים את ההתפתחות ההיסטורית והמשפטית של החוקים והתקנות המורים על בחירתם של שני רבנים, מתקופת היישוב ועד היום.

בפרק השלישי, המהווה את תורף נייר העמדה, ייבחנו שלושה היבטים שונים של הכפילות העדתית בתפקידי הרבנות בישראל: הצורך של העדות השונות במינוי רב המזוהה עם עדתם, יכולת התפקוד של שני רבנים במקביל באותה משרת רבנות והמשמעות התקציבית של מינוי שני רבנים.

בפרק הרביעי של נייר העמדה יוצגו המלצות של ועדות וגורמים מקצועיים שדנו בסוגיה, בפרק החמישי תוצג הזווית הפוליטית באמצעותה יוצג הסבר לשאלה מדוע עד היום לא התבצעה כל רפורמה מהותית בתחום ובפרק השישי יוצגו המסקנות וההמלצות של נייר עמדה זה. בסוף נייר העמדה מצורף נספח הבוחן את שאלת הכפילות בתפקידי רבנות במסורת היהודית ובהלכה.

נייר עמדה זה הוא הנייר העמדה הרביעי של צוות "שביל הזהב" להסדרת יחסי עם, דת ומדינה במכון לאסטרטגיה ציונית, והוא הנייר השני הבוחן את סוגיית הרבנות בישראל. קדם לו נייר העמדה "מינוי רבני ערים בישראל"⁵ שבחן את הליך מינוי רבני הערים בישראל ומשך זמן כהונתם.

¹ אברהם יצחק איגוס, **תשובות בעלי התוספות**, ניו יורק התשי"ד, הוצאת תלפיות ישיבה אוניברסיטה, עמ' 20-22.
² משה פייגלין, **הצעת חוק הרבנות הראשית לישראל (תיקון - רב ראשי אחד לכל עדות ישראל)**, התשע"ג-2013.
³ **תזכיר חוק הרבנות הראשית לישראל (תיקון - רב ראשי אחד)**, התשע"ד-2013.
⁴ אלעזר שטרן, **הצעת חוק שירותי הדת היהודיים (תיקון - בחירת רבני עיר)**, התשע"ד-2013.
⁵ איתן ירדן ואריאל פינקלשטיין, **מינוי רבני ערים בישראל**, המכון לאסטרטגיה ציונית, נובמבר 2013-כסלו תשע"ד.

פרק א: סקירה היסטורית של התקנות מתקופת היישוב ועד היום

המנהג המקובל בתפוצות ישראל בעבר היה שבראש כל קהילה עומד רב אחד בלבד המכונה "מרא דאתרא" (אדון המקום). עם ראשית הציונות וקיבוץ הגלויות החל מנהג זה להתערער והחלו להתמנות שני רבנים – אשכנזי וספרדי – ברבנות הראשית ובערים רבות בישראל.⁶

ברבנות הראשית לישראל מכהנים החל מהיווסדה בשנת 1921 שני רבנים, אשכנזי וספרדי, למעט תקופות קצרות של מספר שנים בהן נפטר הרב המכהן בעודו בתפקיד ועברו מספר שנים עד שנערכו בחירות מחודשות לתפקיד. הדבר אף עוגן לאחר מכן בחוק הרבנות לישראל בו נקבע כי יכהנו בתפקיד "שני הרבנים הראשיים לישראל, אחד ספרדי הנקרא 'ראשון לציון' ואחד אשכנזי".⁷

בנוגע לרבני הערים הנושא מורכב מעט יותר. בתקנות הראשונות לבחירת רבני עיר מ-1936 לא מוזכר מינוי של שני רבנים, אשכנזי וספרדי, אך ידוע שהיו ערים בהן כיהנו שני רבנים. ככל הנראה היה מדובר בהחלטה ספציפית של כל ועד קהילה בנפרד, שהרי ועד הקהילה הוא שמימן את שכר הרבנים. כבר ב-1911 מונה הרב עוזיאל כ'חכם באשי' של יפו והמושבות לצידו של הרב קוק שכהן בתפקיד הרב הראשי של יפו והמושבות כבר מ-1904. הרב קוק התנגד למינויו של הרב עוזיאל גם לאחר שהמינוי יצא אל הפועל, וניסה לרוקן את תפקידו מכל סמכות תורנית.⁸ למרות זאת, בתל אביב-יפו כיהנו במהלך השנים כמעט תמיד שני רבנים במקביל, ורק בשנות התשעים הובילה מועצת העיר מהלך לבחירתו של רב אחד בלבד. בירושלים, מנגד, ב-1978 כיהנו לראשונה שני רבנים במקביל ועד אז היה נהוג שמכהן בתפקיד רב אחד בלבד: בין השנים 1936-1960 כיהן רב אשכנזי (הרב צבי פסח פרנק) ולאחר פטירתו מונה רב ספרדי (הרב אליהו פרדס) שכהן בתפקיד בין השנים 1962-1972.

על כל פנים, מכיוון שהדבר היה נתון בתקופת היישוב להחלטת הוועד של כל קהילה, לאחר קום המדינה היה צורך להסדיר בשנית את שאלת מינוי הרבנים, ונקבעו בתקנות הכללים הבאים:

"בישוב אחד יהיו רב עיר אחד, אולם אם עלה מספר תושבי הישוב על 5400 ובהם היו שלישי או יותר אשכנזים או שהיו שלישי או יותר ספרדים, יהיו בו שני רבני עיר, אחד אשכנזי ואחד ספרדי, אם דרשו זאת רוב החברים האשכנזים או רוב החברים הספרדים שבאסיפה הבוחרת, הכל לפי הענין".⁹

בתשל"ה נקבעו תקנות חדשות לבחירת רבני ערים על ידי שר הדתות, שכן על פי חוק שירותי הדת היהודיים תשל"א-1971, מוטל עליו לקבוע תקנות בדבר בחירות של רבני עיר.¹⁰ בתקנות נקבע

⁶ עד כמה שידי מגעת הצלחתי למצוא רק מקרה אחד של כהונה של שני רבנים בעיר אחת על רקע עדתי שלא בארץ ישראל. הרב מלכיאל טננבוים, בשו"ת **דברי מלכיאל**, עוסק באחת מתשובותיו (חלק ד סימן פב) ב"עיר אחת שהיו שם שני רבנים אחד לאשכנזים ואחד לספרדים". התשובה ניתנה לרב בשם מרדכי מקהילת זיראוויטש וייתכן שזוהי העיר עליה מדובר. הרב טננבוים עצמו חי בפולין והיה רבה של לומז'ה ונפטר בשנת 1910. מכאן, שכבר לפני 1910 הייתה קהילה שניהנו בה רב אשכנזי ורב ספרדי, אך כנראה שהיה זה מקרה חריג ביותר כיוון שהיו מעט קהילות שבהן חיו במשותף אשכנזים וספרדים. וראה בנספח לנייר עמדה זה הרחבה בתשובתו של הרב טננבוים שבה הוא מביע את דעתו השלילית בנוגע לנוהל זה.

⁷ **חוק הרבנות הראשית לישראל התש"ם-1980**, סעיף 4(א).

⁸ יוסי אבנרי, 'הרב אברהם יצחק הכהן קוק, רבה של יפו, תרס"ד-תרע"ד', **קתדרה** 37, 1985, עמ' 65-61.

⁹ **תקנות העדות הדתיות (ארגון) (בחירות רבני עיר)**, תשכ"ו-1965, סעיף 4.

¹⁰ **חוק שירותי הדת היהודיים (נוסח משולב) תשל"א-1971**, סעיף 15.

ששר הדתות יכול להורות על בחירת רב שני רק בערים שבהן ישנם מעל ל-6,000 תושבים יהודיים - ושלפחות שליש מהתושבים הם ספרדים ושליש נוסף אשכנזים - "אם דרשו זאת המוסדות הייצוגיים של הציבור הספרדי או האשכנזי במקום, לפי הענין".¹¹

סעיף זה שונה בתשל"ט, בתשנ"ז ובתש"ס ולבסוף נקבע כי רב עיר שני ימונה רק אם עלה מספר תושבי הישוב היהודים על 20,000, ונדרשה גם הסכמתה של מועצת הרשות המקומית.¹²

בתשס"ז קבע השר לשירותי דת תקנות חדשות שבהן לא הופיע הצורך בהסכמת הגורם העלום ששמו "המוסדות הייצוגיים של הציבור הספרדי או האשכנזי במקום", ובמקום זאת נכתב שהשר רשאי להורות, בהסכמת מועצת הרשות המקומית, שלישוב יהיו שני רבני עיר "אם השתכנע שאכן קיים צורך שכזה וכי לפי מאפייני היישוב, רב עיר בן עדה אחת לא יוכל לתת מענה לצורכי התושבים בני העדה האחרת".¹³

נכון להיום ישנן 21 ערים ומועצות מקומיות בהן מכהנים רב אשכנזי ורב ספרדי,¹⁴ ובמודיעין מכהנים שני רבנים ספרדים בעקבות האיחוד שנעשה בין מודיעין ובין מכבים-רעות. בנוסף, על פי נתוני המשרד לשירותי דת, ישנן 13 מועצות אזוריות בהן מכהן יותר מרב אחד, כשלעיתים מדובר בשלושה ואפילו בארבעה רבנים. בחלק מהמועצות האזוריות ישנה חלוקה של יישובים בין הרבנים השונים. בשל הייחודיות של המועצות האזוריות בנושא זה ניחד את דברינו בנייר עמדה זה בעיקר לערים ולמועצות מקומיות.

¹¹ תקנות בחירות רבני עיר תשל"ה-1974, סעיף 2.

¹² שם, שם.

¹³ תקנות שירותי הדת היהודיים (בחירות רבני עיר) התשס"ז 2007, סעיף 3(ב).

¹⁴ רשימת הערים מופיעה להלן בפרק השלישי של נייר עמדה זה.

פרק ב: סקירה משפטית

לאורך השנים דן בג"צ בשלוש עתירות שעסקו בסוגיית בחירת שני רבנים.

בשנת 1975 עתרו לבג"צ שני תושבי העיר טבריה כנגד שר הדתות דאז, שביקש למנות רב אשכנזי לעיר טבריה נוסף על הרב הספרדי. העותרים הוכיחו שלא נתמלאו התנאים האמורים בתקנות למינוי רב נוסף, כיוון שאין בטבריה שליש של תושבים אשכנזים, ובג"צ קיבל את עתירתם. בסיום הדברים העיר השופט עציוני את הדברים הבאים:

"אני רק מביע את צערי הרב על שהמחוקק בשנת העשרים ושבע לקיום המדינה עדיין מנציה את המחיצות המלאכותיות בין עדה לעדה וייחד מוסדות בשביל כל עדה ועדה לחוד. הגיע הזמן שלכל הפחות המחיצות החוקיות האלה תימחקנה מספר החוקים".¹⁵

בשנת 1993 דן בג"צ בעתירה שעסקה באופן ישיר בתקנות בחירת רבני הערים וטענה שההבחנה בין רב ספרדי לרב אשכנזי המופיעה בתקנות איננה סבירה ואין לה אחיזה בחוק המסמך את השר לשירותי דת לקבוע תקנות לבחירת רבני ערים. השופט אהרן ברק לא קיבל את העתירה וסבר כי לאור חוק הרבנות הראשית לישראל נראה שהמחוקק אכן סבור שיש מקום להבחנה בין רב ספרדי לרב אשכנזי. עם זאת, העיר ברק שעל אף שזאת המציאות "יש מקום להרהר אחר מציאות זו", אך טען ששינוי מעין זה צריך להיעשות בחקיקה ולא על ידי בג"צ.¹⁶

העתירה השלישית בנושא היא עתירה משנת 2010 בנוגע לבחירת רבני העיר קריית-אתא. על אף שכבר ב-2007 קבעה מועצת העיר שהיא מעוניינת במינוי שני רבנים לעיר, וכן חזרה על קביעה זו ב-2009, התעלמה ועדת הבחירות שמונתה על ידי השר לשירותי דת מפנייה זו ופעלה ב-2010 לבחירתו של רב אחד בלבד. כמה מתושבי העיר, פנו לבג"צ, בתביעה שיורה לשר לשירותי דת לאפשר מינוי של שני רבנים,¹⁷ ולאחר דין ודברים הוסכם כי ימונו לתפקיד שני רבנים כששכרו של הרב שני ימומן מכספי המועצה המקומית ולא מתוך תקציב המועצה הדתית.¹⁸ מכיוון שההסכמה נעשתה לבסוף ללא הכרעה של בית המשפט לא ברור האם ניתן לראות אותה כתקדים המחייב את המשרד לשירותי דת לאפשר מינוי של רב שני במימון המועצה המקומית, גם בניגוד לדעתו של השר לשירותי דת.

¹⁵ בג"צ 90/75 מרדכי אלראי נ' שר הדתות.

¹⁶ בג"צ 1765/93 היימובוסקי נ' המשרד לענייני דתות.

¹⁷ לכתב העתירה המלא ראה: www.col.org.il/pics/inbox/0.25021_1673504.doc

¹⁸ ראה: אדי גל, 'רוצים עוד רב? העירייה תממן', אתר ynet, 2.6.2010.

פרק ג: סיבות לביטול הכפילות

1. השסע העדתי

א. האם עדיין יש צורך בכפילות העדתית?

על אף שביפו כיהנו שני רבנים כבר משנת 1911, אין ספק שמיסוד הכפילות העדתית בתפקידי הרבנות החל בהקמת הרבנות ראשית ב-1921. הנציב העליון באותה העת, הרברט סמואל, הקים ועדה שדנה במשרת החכם באשי במטרה לבחון את סוגיית הקמת הרבנות הראשית. הוועדה – שבראשה עמד נורמן בנטוויץ', יהודי בריטי שניהן כיועץ המשפטי של ממשלת המנדט הבריטי בארץ ישראל – קבעה כי יש צורך במינוי שני רבנים: אשכנזי וספרדי.¹⁹ עם זאת, בטקס ייסודה של הרבנות הראשית לישראל הביע הרברט סמואל, את צערו על מצב עניינים זה:

"מצטער אני על אשר לא מצאנו את הדבר לאפשרי למסור את הרבנות לידי נשיא אחד ושהוועדה מצאה כי תנאי הזמן דורשים מינוי שני רבנים ראשיים, בני דרגה אחת, מתוך העדה הספרדית והעדה האשכנזית. תקוותי חזקה כי לא ירחק היום והרשות הדתית העליונה ביהדות הארץ ישראלית תיכון מלפנים, בהיעדר הבדלים בלתי חשובים אלה, לשם הבלטת ייחודו העיקרי של הגזע היהודי בעיני כל העם בפרט והעולם בכלל... חילוקי דעות כאן מעוררים הד של פירוד בכל מקום. אחדות ורצון טוב על אדמת ישראל הם הצעד הראשון לקראת השלטת עקרון האחדות ורוח הרצון בקרב כל שדרות עמנו המפוזר והמפורד".²⁰

סמואל לא היה היחיד שהביע את צערו על הצורך בחלוקה עדתית. בטרם הבחירות נעמד בא כוח הקהילות, ה' י' אדלר, והודיע בשמן:

"ברטט שמענו את דברי הנציב העליון בנאום פתיחתו, אשר בו הודיע את צערו על הצורך שיש עוד בבחירת שני נשיאים, אשכנזי וספרדי, במקום נשיא אחד כראוי לעם אחד. אנו חושבים, כי קול האומה העברית כלה דבר מתוך גרונו של הנציב העליון. אנו באי כח הקהילות, משתפים פה את צערנו לצער הנציב העליון ומביעים תקותנו, כי לא ירחק היום ולא יהיו עוד בינינו הבדלים בין אשכנזיות לספרדיות ונהיה עם אחד והנהלה אחת".²¹

הדברים מלמדים שכבר בעת כינון הכפילות העדתית הייתה הבנה שכפילות זו היא זמנית ולא ירחק היום שבו היא תבוטל. מהפרוטוקול המציג את דבריו של הרב קוק עצמו עם ייסוד הרבנות הראשית ניתן ללמוד כי מההתחלה נקבע שעל אף שיכהנו שני רבנים, בפועל חלוקת העבודה שלהם לא תהיה לפי מוצאם כך שלא ייווצר מצב שרב אחד יפסוק עבור האשכנזים והשני עבור הספרדים:

¹⁹ הדברים מפורטים באריכות אצל אריה מורגנשטרן, *הרבנות הראשית לארץ ישראל – ייסודה וארגונה*, ירושלים 1973, עמ' 64-71.

²⁰ מובא אצל משה אטיאש, *ספר התעודות של הוועד הלאומי לכנסת ישראל בארץ ישראל, תרע"ח-תש"ח (1918-1948)*, ירושלים תשכ"ג, עמ' 42-43.

²¹ מתוך עיתון *הארץ*, 1.3.1921.

"הרב מדבר הלאה על דבר תפקידי הרבנות הראשית ועל חלוקת העבודה בין שני הנשיאים באופן שלא יהא ניכר שוב ההבדל בין אשכנזי וספרדי".²²

כך למעשה, נהוג עד היום. גם בבתי הדין הרבניים לא הונהג שמתדיין ספרדי יתדיין לפני דיינים ספרדיים ומתדיין אשכנזי לפני דיינים אשכנזים, אף שמבחינה הלכתית יש היגיון לעשות זאת, ולא פעם הוביל הדבר למתחים בין הדיינים.²³ כך למעשה, הכפילות העדתית שימשה כגורם מאחד בעיקר באופן סמלי, אך לא ניתן לה תוכן עדתי מעבר לכך.

לאור זאת, השאלה שיש לשאול היא האם לא הגענו אל היום שבו בטל הצורך בכפילות הזו? השאלה היא, למעשה, האם כיום הכפילות ברבנות רק משמרת את העדתיות, אך אין בה באמת צורך, או שמא להפך, הביטול רק יעצים את המתח העדתי שקיים בלאו הכי. יש לשים לב שכבר עם הקמת הרבנות הראשית שאלה זו לא נחשבה כשאלה דתית או הלכתית: בוועדה שדנה בנושא היו חילונים רבים ובראשם יו"ר הוועדה. הגורמים הדתיים והרבניים השתתפו גם הם בוועדה אך לא כאוטוריטות הלכתיות.

קשה למצוא אינדיקציות ברורות הנותנות מענה לשאלה שהצגנו לעיל. אף על פי כן, נציג להלן התייחסויות שונות שהיו לשאלה זו במהלך עשרות השנים האחרונות על ידי חברי כנסת, רבנים וגורמים מקצועיים שדנו בנושא.

כבר לפני עשרות שנים היו שסברו שהחוק הקיים אינו רלוונטי. הצעת החוק הראשונה שביקשה לבטל את הכפילות ברבנות הראשית הונחה על שולחן הכנסת לפני חמישים שנה, במרץ 1963, על ידי חבר הכנסת יזהר הררי, שטען כך:

"נראה לי שזהו המקרה היחידי במדינת ישראל שבתוך החוק יש אבחנה בין אשכנזי ובין ספרדי... ואני חושב שזהו כתם על החקיקה שלנו, זהו כתם על החברה שלנו... לפי עניות דעתי אין כל הצדקה לכך, ואינני מבין כיצד אנו יכולים להצדיק המשכת מצב זה".²⁴

כאמור לעיל, בעתירה שעסקה ברבנות העיר טבריה הביע שופט בית המשפט העליון עיצוני את צערו כבר ב-1975 על כך "שהמחוקק בשנת העשרים ושבע לקיום המדינה עדיין מנציח את המחיצות המלאכותיות בין עדה לעדה וייחד מוסדות בשביל כל עדה ועדה לחוד".²⁵

גם רבנים הובילו בעבר את הקריאה לביטול הכפילות ברבנות, ובמפתיע, היו אלו דווקא רבנים ספרדים, למרות הטענה הנטענת כיום שביטול הכפילות יביא בעיקר לבחירתם של רבנים אשכנזים. ב-1977, בראיון לעיתון ה"צופה" טען כך בנוגע לרבנות הראשית הרב הראשי לישראל באותה העת, הרב עובדיה יוסף: "אני סבור שכבר הגיע הזמן לבחור ברב ראשי אחד ולא בשניים.

²² הובא אצל: יהושע בארי, **אוהב ישראל בקדושה**, חלק א, תל אביב תשמ"ט, עמ' 305.

²³ הרב עובדיה יוסף ניהל מספר מאבקים בשנות החמישים בפתח תקוה על רקע זה. הרב עובדיה הצר על כך שעמיתיו, הדיינים האשכנזיים, פסקו למתדיינים ספרדים על פי ההלכה האשכנזית. ראה על כך אצל הרב בנימין לאו, **ממרון עד מרון – משנתו ההלכתית של מרון הרב עובדיה יוסף**, תל אביב 2005, עמ' 74-76.

²⁴ פרוטוקול הישיבה המאתיים תשעים ואחת של הכנסת החמישית, י"ט חשוון תשכ"ד, 6.11.1963.

²⁵ בג"צ 90/75 מרדכי אלראי נ' שר הדתות.

תורה אחת ומשפט אחד לכולנו ואין צורך בזוגות ברבנות הראשית".²⁶ גם תלמידו של הרב יוסף, הרב אליהו בקשי-דורון, סבר שאין עוד צורך בכפילות העדתית. ב-1998, בעת כהונתו כרב הראשי לישראל ניסה להוביל מהלך לביטול הכפילות העדתית וכך אמר באותה העת בכנס רבנים:

"החוק הקיים של בחירת ... רבני ערים ... המבוסס על החלוקה בין העדות ... אינו הכרחי ואינו יאה למדינה מתוקנת ... זכינו ומיזוג הגלויות במדינת ישראל הוא עובדה קיימת".²⁷

כמו כן, על פי דברי הרב בקשי-דורון, "במהלך ישיבה של מועצת הרבנות הראשית, שהתקיימה במאי 1998 רווחה בקרב רוב המשתתפים הדעה שיש לצמצם ככל האפשר את הכפילות של רבני ערים, ולא למנות רב עיר שני אלא רק בהסכמת הרבנות הראשית".²⁸ הרב ישראל לאו שכיהן באותה העת כרב הראשי האשכנזי נזהר מלחוות דעה בעניין, אך צידד – יחד עם עמיתו הרב בקשי-דורון - במהלך שהוביל ב-2001 ראש עיריית תל אביב רון חולדאי לבחירתו של רב עיר אחד בלבד. הרב לאו טען כי "בתקופה קשה זו לישראל מצווים אנו, ביתר שאת, להעביר מסר של אחדות וקירוב לבבות".²⁹

גם ועדה מיוחדת שהוסמכה לדון בנושא סברה כך. בספטמבר 1992, זמן קצר לאחר הקמת הממשלה ה-25, מינה ראש הממשלה יצחק רבין מתוקף תפקידו כשר לענייני דתות ועדה לבחינת מצב שירותי הדת. בראש הוועדה עמד עו"ד חיים צדוק, שכיהן בעברו כשר המשפטים וכשר המסחר והתעשייה. חברים נוספים בוועדה היו חיים קוברסקי, מקסים לוי, ויצחק (בוזי) הרצוג. בין היתר חיוותה הוועדה את דעתה גם בנושא זה:

"הוועדה סבורה כי ההסדר הקיים שלפיו מכהנים ברבנות שני רבנים – אחד אשכנזי ואחד ספרדי – אינו הולם עוד את אופיו ואת צרכיו של הציבור היהודי בימינו. המגמה חייבת להיות מעבר הדרגתי לכהונת רב עיר אחד עד ביטולה המלא של כפילות זו שאבד עליה הכלח".³⁰

למעשה, החל משנות התשעים הוגשו הצעות חקיקה רבות בכנסת הקוראות לבטל את הכפילות העדתית ברבנות הראשית וברבנות המקומית. המעניין הוא, שיוזמי החוק לאורך השנים היו מסיעות שונות ואפילו מתנגדות. בין היתר הגישו הצעות חוק בנושא חברי כנסת מטעם מפלגת העבודה (אורי אור, אופיר פינס), הליכוד (משה קצב), מימד (מיכאל מלכיאור, יהודה גלעד), האיחוד הלאומי (אריה אלדד, בנימין אלון), מרצ (אבשלום וילן, חיים אורון), שינוי (אילן ליבוביץ) ואפילו יהדות התורה (משה גפני).

דברי ההסבר להצעות החוק הללו – שפעמים רבות הן שכפול של דבר הסבר של הצעות חוק קודמות בנושא – טוענים ש"אבד הכלח על הפרדה בין ספרדים לאשכנזים"³¹ ו"ביטול הכפילות ברבנות, יביא לאווירה של אחדות".³² חבר הכנסת משה גפני מיהדות התורה טען כבר ב-1995:

²⁶ מובא בספר הרבנות הראשית לישראל – שבעים שנה לייסודה (עורכים: איתמר ורהפטיג ושמואל כ"ץ), ירושלים תשס"ב, עמ' 47-51.

²⁷ הובא בדוח מבקר המדינה לשנת 2000 ולחשבונית שנת הכספים 1999, משרד מבקר המדינה, 2001, עמ' 472-478.

²⁸ שם, שם.

²⁹ שרון קדמי, 'עיריית ת"א-יפו: מינוי רב ראשי אחד לעיר יחסוך לקופת העירייה מיליון שקל בשנה', גלובס, 16.8.2001.

³⁰ חיים צדוק, דו"ח הוועדה הציבורית לבדיקת המועצות הדתיות ותיפקודן, תמוז התשנ"ג, יולי 1993, עמ' 29.

³¹ אופיר פינס, הצעת חוק הרבנות הראשית לישראל (תיקון – רב ראשי אחד), התשס"ט-2009.

"אני חושב שאין צורך בשום פנים שיהיו שני רבני עיר... על-פי החוק הקיים יש נשיא מדינה אחד, אין נשיא מדינה אשכנזי או נשיא מדינה ספרדי. יש ראש ממשלה אחד, יש יושב-ראש כנסת אחד... רב עיר צריך להיבחר לא על-פי מוצאו".³³

דברים דומים, השמיע ב-2013 חבר הכנסת משה פייגלין, המקדם ביחד עם חברת הכנסת עליזה לביא חוק שיבטל את הכפילות ברבנות הראשית:

"אחרי גלות ארוכה שבה העם התנהל עם ראשי גלויות, ראשי קהילות ופרנסים, עכשיו חזרנו לארצנו והגיע הזמן להפסיק להתנהל באורח גלותי. יש לנו ראש ממשלה אחד, רמטכ"ל אחד ולגבי אף אחד מהם לא עוסקים בשאלה האם הוא אשכנזי או ספרדי. כך גם צריך להיות גם רב ראשי אחד".³⁴

המעניין הוא שהמתנגדים להצעות החוק כיום מהצד הדתי מודים גם הם כי אין צורך בחלוקה עדתית של תפקידי הרבנות. כך למשל, בדצמבר 2013 הודיעה מועצת הרבנות הראשית על התנגדותה לחוק "רב ראשי אחד" וחוק "רב עיר אחד", בניגוד להחלטת מועצת הרבנות הראשית מ-1998 שהובאה לעיל. בדברי ההסבר להתנגדות טענה מועצת הרבנות כך:

"...יש אבחנה מאוד ברורה [בין הרבנים הראשיים]: אחד מכהן כנשיא בית הדין הרבני הגדול, השני מכהן כנשיא מועצת הרבנות הראשית – ברוטציה ביניהם. על מנת לנהל את שירותי הדת בצורה הטובה ביותר, חובה שבראש שתי המערכות הללו יעמדו רבנים במעמד שווה, כבימי התנאים שמעיה ואבטליון. העומס של שני הרבנים המכהנים רב גם כן, ואין כל הצדקה למהלך, שבסופו של דבר יפגע בשירותי הדת וביהדות".³⁵

מועצת הרבנות אינה מתייחסת כלל להיבט העדתי אלא לצורך הניהולי בשני רבנים שיכהנו במשרת הרב הראשי. מדבריה נראה שגם היא מבינה שאין כל צורך בחלוקה עדתית של תפקידי הרבנות. למעשה, עיקר החשש המובע בעיתונות הדתית מהמהלכים המוצעים הוא מקיצוץ של תפקידי רבנות, או מכוונות סמויות עתידיות לבטל את משרות הרבנים הראשיים ורבני הערים.³⁶

ב. עדות ללא רב

כאשר דנים בסוגיה העדתית יש לשים לב לכך שהכפילות העדתית יוצרת גם בעיות לעדות מסוימות. כאמור לעיל, יסודה של הכפילות העדתית הוא בחלוקה לעדות שונות בעם היהודי, והטענה היא שאם יכהן בתפקיד רק רב אחד הציבור שאינו משתייך לעדה של הרב ירגיש מקופח. אלא שאם מאמצים את התפיסה הנותנת משקל רב למוצא העדתי, לא ברור מדוע יש לעצור במינוי שני רבנים בלבד. כך למשל, בדיון על תקציב המדינה הראשון שהתקיים במועצת המדינה הזמנית באוקטובר 1948 מוחה חבר המועצה ונציג התאחדות התימנים סעדיה כובאשי על הכפילות בתפקידי הרבנות:

³² בנימין אלון ויהודה גלעד, *הצעת חוק הרבנות הראשית לישראל ורבני ערים* (תיקון), התשס"ג-2002.

³³ פרוטוקול הישיבה הארבע מאות של הכנסת השלוש עשרה, כ"ז בכסלו התשנ"ו, 20.12.1995.

³⁴ הובא אצל חזקי עזרא, *'הצעת החוק לרב ראשי אחד עברה בקריאה טרומית'*, אתר ערוץ 7, 20.11.2013.

³⁵ הדברים הובאו אצל שלמה פיטרקובסקי, *'מועצת הרבנות: מתנגדים לחוק 'רב ראשי אחד'*, אתר ערוץ 7, 2.12.2013.

³⁶ ראה למשל, חיים לב, *'איכלר: המטרה הנסגרת – מינוי רבה רפורמית'*, אתר ערוץ 7, 20.11.2013.

"מתי נזכה לכך שבחירת רבנים תיעשה לפי הכשרה אישית ולא עדתית? ואם כבר נגזרה עלינו גזירה לבחור את הרבנים על פי עדותיהם, למה ייגרע חלקם של הרבנים התימנים באשר הם תימנים? אם אי אפשר לקיים בחירה אישית של רבנים, הרי תוקם נא שלישייה של רבנים".³⁷

לדבריו הכפילות העדתית מדירה את העדה התימנית. אם היה רק רב אחד, העדה התימנית לא הייתה מרגישה מקופחת כיוון שאותו הרב – ולא משנה מהי העדה שלו – הוא גם הרב שלה, אך כאשר נבחרים הרבנים לפי עדתם, אך התימנים אינם מקבלים רב משלהם, הם מרגישים מקופחים. החוק והתקנות קובעים כי התימנים נכללים לעניין זה עם הספרדים, אך יש בכך התעלמות בוטה מייחודיות העדה התימנית, שכן התימנים עצמם אינם רואים את עצמם כחלק מהספרדים. למעשה עד היום לא נבחר מעולם רב ראשי תימני, ורק מעט רבנים תימנים כיהנו כרבני ערים.

המעניין הוא שנציג העדה התימנית מעדיף מינויו של רב אחד על פני מינוי של שלושה רבנים שאחד מהם תימני. הדבר מלמד שדווקא מינויו של רב אחד יכול להביא לאיחוד בין העדות השונות ולא לפירוד ביניהן.

ב-1963, לקראת הבחירות לרב אשכנזי לרבנות הראשית בעקבות פטירתו של הרב הרצוג, חזרו נציגי העדה התימנית על דרישתם. כך מופיע בדיווח בעיתון "החרות" ביוני 1963:

"ראשי העדה התימנית הציגו במלוא חריפותה את דרישתם שלא לקפחם בבחירות לרבנות הראשית. תביעתם היא לבחור באחת משתי האפשרויות: רב ראשי יחיד, לכל העדות בארץ, אך במקרה שיבחר יותר מרב ראשי אחד, יש לבחור שלושה ובתוכם אחד תימני. טענתם היא שעל ידי בחירת שני רבנים, אחד אשכנזי אחד ספרדי, מתקפחת באופן בולט זכותה של העדה התימנית בארץ... נודע שנציגי העדה נפגשו עם שר הדתות הד"ר זרה ורהפטיג וכן עם ראשי המפלגה הדתית לאומית והודיעו שהם יסיקו את מלוא המסקנות כלפי מפלגה זו, אם אמנם יקופחו בבחירת הרבנים הראשיים. הם ציינו שייחודה של העדה הוא דווקא במישור הדתי ועל כן מאבקם הוא בשבילם בבחינת 'יהרג ואל יעבור'".³⁸

שר הדתות לא נענה לדרישת התימנים וקידם את בחירתו של רב ראשי שני. דווקא חבר הכנסת יזהר הררי ממפלגת הליברלים - שהיה הראשון להציע בכנסת את ביטול הכפילות העדתית (בנוגע לרבנות הראשית) – הזדהה עם מצוקת התימנים מעל בימת הכנסת בנובמבר 1963:

"מדוע יהיו רק שני רבנים ראשיים ולא שלושה רבנים ראשיים? כלום העדה התימנית איננה עדה בישראל? האם אין לה מסורת מיוחדת? האם לא מגיע לה רב ראשי אם ממנים רבנים ראשיים לכל עדה ולא לעם ישראל כולו רב ראשי אחד?"³⁹

טענות דומות ניתן להעלות לאור העלייה מאתיופיה שאינה משויכת למסורת האשכנזית או הספרדית. לפיכך דווקא מינוי של רב אחד יגרום לעדות השונות להרגיש כי לא מדירים אותן

³⁷ דברי מועצת המדינה הזמנית מיום ד' בתשרי תש"ט (7.10.1948), עמ' 35. ראה גם אצל אביעד הכהן, 'הרבנות הראשית לישראל: היבטים משפטיים' בתוך: **הרבנות הראשית לישראל – שבעים שנה לייסודה** (עורכים: איתמר ורהפטיג ושמואל כ"ץ), ירושלים תשס"ב, עמ' 169.

³⁸ נח זבולוני, 'רב ראשי אחד או שלושה', **חרות**, 13.6.1963.

³⁹ פרוטוקול הישיבה המאתיים תשעים ואחת של הכנסת החמישית, י"ט חשוון תשכ"ד, 6.11.1963.

מתפקידי הרבנות כיוון שהרב הממונה אינו משויך לעדה ספציפית אלא הוא הרב של כלל העדות השונות.

ג. מיהו אשכנזי ומיהו ספרדי?

אחת הבעיות שטומן בחובו המצב הנוכחי היא הצורך להכריע בשאלה מי נחשב לאשכנזי ומי נחשב לספרדי. הרב בקשי-דורון התייחס לסוגיה זו כבר ב-1998 כאשר פעל לביטול הכפילות ברבנות וטען: "נכון בעוד מועד לבטל את החוק לפני שנצטרך לפסוק בסוגיות המשפטיות מיהו ספרדי ומיהו אשכנזי". הצעת החוק של חברי הכנסת בנימין אלון ויהודה גלעד מ-2002 ושל חבר הכנסת מיכאל מלכיאור מ-2006 חזרו על דבריו של הרב בקשי-דורון וצינו כי "שיעור הנישואין הבין עדתיים הוא גבוה ולחלק גדול מהציבור אין הגדרה חוקית לאיזה עדה הוא משתייך, על כן נכון, בעוד מועד, לבטל את החוק לפני שנצטרך לפסוק בסוגיות המשפטיות, מיהו ספרדי ומיהו אשכנזי". בדיון בוועדת הפנים של הכנסת בשנת 2004 ציין חבר הכנסת אופיר פינס – שהגיש גם הוא מספר הצעות חוק בנושא במהלך השנים – שהוא מתחייב להגיש בג"צ מעין זה על מנת להראות את חוסר התוחלת שבמצב הקיים.⁴⁰

סיפור מפורסם שהתפרסם בהקשר זה בתקשורת הוא מועמדותו של הרב יהודה שלוש, בנו של הרב הספרדי של נתניה הרב דוד שלוש, לתפקיד הרב האשכנזי של העיר, על אף שלא אביו ולא אמו הינם מוצא אשכנזי.⁴¹ הרב שלוש הציג חוות דעת משפטית הטוענת כי מבחינת החוק והתקנות אין מניעה לעשות זאת, ואף הסביר מדוע אינו רואה בכך בעיה:

"אין שום מניעה בחוק על יהודי ספרדי לשמש בתפקיד הרב הראשי האשכנזי, התנאים בחוק החלים על מי שרוצה לשמש כרב הם סמיכה לרבנות וכושר לרב עיר, תנאים בהם אני עומד... אני כיום משמש כרב שכונה, ואני פוסק לספרדים ולאשכנזים כפי מה שצריך, אין חובה על הרב הספרדי לפסוק לפי הלכות הספרדים ולרב האשכנזי לפסוק לפי הלכות האשכנזים, כל רב צריך לפסוק לפי מי שעומד מולו. מה זה משנה אם הרב נולד במרוקו או נולד בפולין?".⁴²

למעשה, הדברים רק מוכיחים את העובדה שאין כיום צורך אמיתי במינוי של שני רבנים כך שלכל קהילה ישנו רב ייחודי, שכן כדברי הרב שלוש, גם רבנים ספרדים יכולים לשמש כרבנים מצוינים עבור הקהילות האשכנזיות, וכן להפך.

2. פגיעה בתפקוד

במערכות דמוקרטיות – ובמדינת ישראל בפרט – מקובל שבראש כל משרד ממשלתי ותפקיד ביצועי עומד רק אדם אחד, בשל התפיסה שקשה מאוד לנהל מערכות ביצועיות כששני אנשים עומדים במקביל בראשות הפירמידה. החרג המרכזי לכך במדינת ישראל הוא בתפקידי הרבנות והדבר יוצר לא פעם חיכוכים ומאבקים רבים בין שני הרבנים.

⁴⁰ פרוטוקול מס' 275 משיבת ועדת הפנים ואיכות הסביבה יום שני, ט"ו באב התשס"ד 2.8.2004.

⁴¹ ציפי קפל, 'נתניה: הרב הספרדי רוצה להתמנות לרב אשכנזי', אתר ynet, 16.6.2013.

⁴² נסים בן חיים, 'הרב יהודה שלוש הספרדי ימונה לרב העיר האשכנזי?', אתר כיכר השבת, 4.6.2013.

ברבנות הראשית לישראל נהוגה חלוקה של תפקידים: אחד הרבנים הראשיים מכהן כנשיא מועצת הרבנות הראשית והשני מכהן כנשיא בית הדין הרבני הגדול, ולאחר חמש שנים בתפקיד הם מתחלפים בתפקידים.⁴³ עם זאת, הרבנות הראשית ידעה בעבר לא מעט מאבקים בין שני הרבנים וזאת בשל העובדה שהכוח המשמעותי של הרבנות הראשית לא טמון בתפקידיה הפורמליים, אלא בנקיטת עמדה בסוגיות דתיות ציבוריות העומדות על הפרק. כך למשל, מפורסם הסכסוך המתמשך בין הרב עובדיה והרב גורן, אך גם קודם לכן הרב ניסים והרב אונטרמן התקשו לתפקד במקביל וכנגד הרב ניסים הועלו טענות שהוא פועל להדחתו של הרב אונטרמן.⁴⁴ למעשה, גם כשמערכת היחסים בין שני הרבנים המכהנים במקביל נראית כתקינה, הדבר קורה לא פעם בשל כך שרב אחד מאפיל על זולתו. כך למשל טען הרב עובדיה יוסף:

"...שידוע שהרבנים הראשיים הספרדים שקדמוני הוו מיכף כייפי (-כפופים) לעמיתיהם הרבנים הראשיים האשכנזים, הגרב"צ עוזיאל ז"ל הוה כייפי להגרא"י קוק זצ"ל. וכן הגרי"מ טולידאנו ז"ל בהיותו רב ראשי לת"א - יפו לא היה יכול להרים ראש כלפי עמיתו ייבדל לחיים טובים וארוכים הגרא"י אונטרמן שליט"א ולחלוק עליו בהלכה. והם היו ממונים ושולטים על הרבנים רושמי הנישואין, והנהיגו הכל כמנהג בני אשכנז, ולמען השלום שתקו, שרים עצרו במלים וכף ישימו לפיהם. והדברים מפורסמים בבירור גמור".⁴⁵

בראיון בשנת 1977 טען הרב עובדיה יוסף כי יש לבטל את הכפילות ברבנות הראשית, בשל הקושי של שני רבנים לתפקד במקביל באותה המשרה:

"בחירת שני רבנים ראשיים גורמת קשיים רבים במילוי המשימות. הדברים ידועים. לכל היותר יש לבחור ברב ראשי אחד ובסגן, שבמצבים מיוחדים ימלא מקומו של הרב הראשי או יבוא במקומו. בזמנים תקינים צריך להיות רב ראשי יחיד ובלעדי בתפקידו. יש לשאוף לביטול הזוגיות ברבנות הראשית, שכן כל אחד מהם עולם בפני עצמו וכל אחד מושך לצדו, והמצב הוא כמשל חז"ל: חמר-גמל".⁴⁶

למעשה, החל משנות התשעים מקובל כי אחד משני הרבנים הראשיים לישראל הינו הסמכות ההלכתית העליונה וכך מתמעטים החיכוכים שבין שני הרבנים, אך למעשה הדבר רק מבהיר את חוסר הצורך בשני רבנים המכהנים במקביל.

ברבנות המקומית אין כל הסדרה ברורה של חלוקת התפקידים בין שני הרבנים, והדבר רק מחזק את העימותים והמאבקים המתנהלים לעתים קרובות בני שני הרבנים. כך למשל טענה ועדת צדוק במסקנותיה:

⁴³ חוק הרבנות הראשית לישראל תש"ם-1980, סעיף 17(1).

⁴⁴ ראה בדברי הרב עובדיה יוסף בשו"ת יביע אומר, חלק ט, סימן ט.

⁴⁵ הרב עובדיה יוסף, שו"ת יביע אומר, חלק ו, סימן מג.

⁴⁶ מובא בספר הרבנות הראשית לישראל – שבעים שנה לייסודה (עורכים: איתמר ורהפטיג ושמואל כ"ץ), ירושלים תשס"ב, עמ' 47-51.

"כהונתם של שני רבנים, אחד אשכנזי ואחד ספרדי, בהרבה מהמקומות אינה עולה יפה. העבודה שיש שני מלכים המשמשים בכתר אחד היא, במקרים רבים, גורם לסכסוכים ולשיבושים בתיפקודה של הרבנות המקומית".⁴⁷

גם חבר הכנסת משה גפני הצביע על בעיה זו ב-1995, בעת שקידם הצעת חוק המבטלת את הכפילות בתפקידי הרבנות:

"רב עיר שתפקידו לייצג, להנחות, לקבוע את המדיניות של הרבנים, הרי זה ברור ומוכן מאליו שאין שני מלכים משתמשים בכתר אחד, והתופעות הלא נעימות שמטבע הדברים קורות במקומות כאלה, צריך למנוע אותן".⁴⁸

אין מדובר בתופעה ישנה שעברה מן העולם, שכן גם בשנים האחרונות אנו עדים למאבקים בין שני רבנים המכהנים במקביל. כך למשל, בקריית-אתא נבחרו ב-2011 שני רבנים: הרב מימון והרב דיסקין, אך מאז בחירתם ועד היום הם מתקשים להגיע להסכמות והבנות. מעבר להתקוטטות מילולית ארוכה ביניהם,⁴⁹ התלוננו תושבים ומסעדים על כך שהאחד נותן למסעדה תעודת כשרות והשני מבטל אותה כך שמערכת הכשרות לא מתפקדת,⁵⁰ ועל כך שנמנעים מינויים במועצה הדתית בשל סכסוכים בין שני הרבנים.⁵¹ כאמור לעיל, בקריית-אתא מונו שני רבנים לעיר בעקבות עתירה לבג"צ. בעתירה הובאה חוות דעתו של היועץ המשפטי של עיריית קריית-אתא כי "אין כל ספק כי כהונת רב עיר אחד לא תיתן בשום פנים ואופן מענה לצרכי הדת של אחת העדות. בחירת רב עיר אחד, עלולה ליצור מצב של קיטוב ועימותים".⁵² על רקע המאבקים הקשים בין שני הרבנים נראה כי דווקא בחירתם של שני רבנים הביאה לקיטוב ועימותים.

לא לחינם התייחס רב העיר, הרב מימון בחיוב להצעת החוק המבקשת לבטל את כפל הרבנים ברבנות המקומית: "אני בעד הצעת החוק כי אנחנו בני אדם ולא מלאכים. כל רב הוא בן אדם והוא מרגיש שהרב השני לוקח לו סמכויות ואם יפתח אולם גדול ובעליו יבקשו תעודת כשרות, ואלו יפנו לרב אחד ולא לשני אז הוא ירגיש פגוע. וזה מציאות... היום המצב מאוד קשה. אני מכיר את העניין מקרוב... ככה זה. שני רבנים מביא מחלוקות ומביא שנאה".⁵³

תופעה דומה מתרחשת גם באשדוד שם במשך שנים כיהן הרב שיינין כרב יחיד וב-2010 צורף לו כרב ספרדי הרב פינטו. בתקשורת התפרסמו מספר כתבות על מאבקים בין שני הרבנים בנוגע לרישום כתובות ונישואין ובנוגע לאחריות על מערך הכשרות בעיר.⁵⁴

⁴⁷ חיים צדוק, דו"ח הוועדה הציבורית לבדיקת המועצות הדתיות ותיפקודן, תמוז התשנ"ג, יולי 1993, עמ' 29.

⁴⁸ פרוטוקול הישיבה הארבע מאות של הכנסת השלוש עשרה, כ"ז בכסלו התשנ"ו, 20.12.1995.

⁴⁹ ראה: ניצן ארליך, 'זעם בקריית אתא: הרב מימון גזען ושתלטן', אתר כיכר השבת, 4.2.2011.

⁵⁰ ראה: אליענה שפר, 'קריית אתא: רבני העיר רבים, המסעדים סובלים', אתר nrg, 6.9.2011.

ראה גם: אדי גל, 'הרב דיסקין ביטל תעודת כשרות. הרב מימון החזיר', אתר ynet, 20.1.2013.

⁵¹ ראה: אדי גל, 'הרב מימון: לעצור מכרזים במועצה הדתית אתא', אתר ynet, 14.3.2013.

⁵² לכתב העתירה המלא ראה: www.col.org.il/pics/inbox/0.25021_1673504.doc

⁵³ ראה: אפי ליברמן, 'רב עיר אחד? הרבנים חלוקים בדעתם', אתר כיכר השבת, 1.12.2013.

⁵⁴ ראה: יוסי נכטיגל, 'על סף פיצוץ: רבני אשדוד נאבקים על השליטה בעיר', אתר כיכר השבת, 13.10.2010.

3. הנטל הכלכלי על המועצות הדתיות

דוח מבקר המדינה לשנת 2001 הצביע על כך שמועצות דתיות רבות אינן מסוגלות לעמוד בשכר הרבנים המכהנים בהן. תקציב המועצות הדתיות בכל עיר נקבע ללא קשר לכמות רבני העיר המכהנים ולפיכך טען המבקר ש"הגם שרב מקומי הוא חלק משירותי הדת הניתנים במקום יישוב, יש לחזור ולבחון אם די בקריטריונים שנקבעו בתקנות כדי להחליט בדבר הצורך בבחירת רב עיר ליישוב".⁵⁵ המבקר הצביע על שלוש ערים בהן שכר הרבנים עומד על כבין 40%-ל-50% מתקציב המועצה הדתית.⁵⁶

כדי לבחון האם הבעיה עדיין קיימת כיום ביצענו עיון מעמיק בדוחות הכספים השנתיים של המועצות הדתיות שפרסם המשרד לשירותי דת לשנת 2011 (השנה המעודכנת ביותר לגביה יש נתונים). הדוחות מציגים נתונים על 18 ערים ומועצות מקומיות מתוך 21 בהן מכהנים כיום שני רבנים – אשכנזי וספרדי.⁵⁷ כמו כן, רוב המועצות הדתיות במועצות האזוריות בהן כיהן יותר מרב אחד לא פרסמו דוחות שנתיים ולכן ההתייחסות להלן היא לערים ומועצות מקומיות בלבד (להלן ערים בשם כולל). תקציב המועצות הדתיות, כאמור לעיל, מורכב משילוב של תקצוב המשרד לשירותי דת ותקצוב המועצה המקומית,⁵⁸ אך אינו משתנה בעקבות מינוי של רב נוסף. הטבלה הבאה מציגה את שכר שני הרבנים ביחד ב-2011 בערים בהן כיהנו שני רבנים, את תקציב המועצה הדתית באותן ערים ב-2011 ואת אחוז שכר שני הרבנים מתוך התקציב:

⁵⁵ דוח מבקר המדינה לשנת 2000 ולחשובנות שנת הכספים 1999, משרד מבקר המדינה, 2001, עמ' 478-472.

⁵⁶ שם, שם.

⁵⁷ בפתח-תקווה וקריית-אתא מונו שני הרבנים לאחר 2011. באלעד כיהנו שני רבנים גם ב-2011 אך באתר המשרד לשירותי דת לא מופיעים דוחות של המועצה הדתית אלעד.

⁵⁸ למועצות דתיות קיימות הכנסות עצמיות המגיעות מאגרות הנגבות מן התושבים. בדרך כלל סכום ההכנסות העצמיות אינו גבוה במיוחד. כאשר הוא גבוה הדבר כרוך בדרך כלל גם בהוצאות נלוות של המועצה הדתית. למשל, בעיר אילת ההכנסות העצמיות הינן גבוהות מאוד בשל מערך הכשרות הנרחב, אך מנגד יש למועצה הדתית הוצאות גבוהות ביותר על מערך כשרות זה. לפיכך, נהוג שלא לחשב את ההכנסות העצמיות בחישוב תקציב המועצה הדתית.

אחוז שכר הרבנים מהתקציב	תקציב המועצה הדתית	שכר שני הרבנים	
55.25%	1,337,445	739,040	אבן יהודה
63.80%	1,759,534	1,122,426	אזור
19.50%	4,392,337	855,022	אילת
8.00%	10,440,891	825,126	אשדוד
50.00%	2,084,845	1,044,311	ביתר-עילית
30.00%	3,565,863	1,068,874	גבעתיים
36.40%	2,540,119	923,974	גבעת-שמואל
25.60%	4,250,166	1,088,930	דימונה
15.30%	6,507,613	995,018	חדרה
14.20%	7,587,255	1,080,007	חולון
39.40%	2,774,674	1,092,526	כרמיאל
24.30%	4,219,715	1,026,572	לוד
34.60%	2,836,984	981,838	מגדל-העמק
34.64%	3,162,211	1,095,680	מעלה-אדומים
32.00%	3,220,800	1,030,687	נס-ציונה
25.20%	4,313,516	1,087,747	קריית-גת
40.39%	2,672,460	1,079,503	קריית-מוצקין
30.40%	3,244,868	986,578	קריית-שמונה
25.55%	3,939,516	1,006,881	ממוצע כולל
25.55%	70,911,296	18,123,859	סך הכל

הטבלה מלמדת שלא רק שהבעיה עדיין קיימת אלא היא אף החריפה במהלך השנים. השכר הממוצע שמוציאות ערים בהן מכהנים שני רבנים על משכורת רבני העיר עומד על קצת יותר ממיליון שקלים. כאמור לעיל, מכיוון שהתקציב אינו תלוי בכמות הרבנים המכהנים בעיר, יוצא שיש ערים שבהן שכר הרבנים לוקח נתח נכבד מתקציב המועצה הדתית: בשלוש ערים (שישית מהערים בהן מכהנים שני רבנים) יותר מחצי מתקציב המועצה הדתית משולם על שכר רבני העיר, בשמונה ערים (44.5% מהערים) יותר משליש מתקציב המועצה הדתית משולם על שכר רבני העיר, ובאחת עשרה ערים (61% מהערים) יותר מ-30% מתקציב המועצה הדתית משולם על שכר רבני העיר.

מעבר לנתונים המצוינים בטבלה, שתי מועצות דתיות (קריית-שמונה ודימונה) שילמו ב-2011 גם כ-300,000 שקל (כל אחת) על שכר של רב עיר נוסף שיצא לפנסיה. הסיבה למיעוט הרבנים בפנסיה נובעת מכך שרבנים שנבחרו לפני 1974 מכהנים בתפקיד למשך כל חייהם, אך בעקבות שינוי התקנות שנערך ב-1974 צפויים רבנים רבים לסיים את תפקידם בשנים הקרובות בגיל 80, וכאשר ימונו במקומם רבנים נוספים, התקציב שהמועצות הדתיות יוציאו על שכר רבני הערים אפילו ילך ויגדל. לסיכום, הממצאים מלמדים שמינוי של שני רבנים מהווה נטל כלכלי כבד על מועצות דתיות רבות, בעיקר בערים קטנות כיוון שבהן תקציב המועצה הדתית אינו גבוה.

פרק ד: המלצות ועדות וגורמים מקצועיים

בדברינו לעיל הזכרנו שורה של הצעות חוק - הראשונה שביניהן הונחה על שולחן הכנסת כבר ב-1963 - שביקשו לבטל את הכפילות העדתית בתפקידי הרבנות הראשית והרבנות המקומית. כמו כן, רבנים ראשיים כדוגמת הרב עובדיה יוסף והרב אליהו בקשי-דורון קראו גם הם לביטול הכפילות, וכך גם סברה בעבר מועצת הרבנות הראשית.

בסעיף זה נציג את הגורמים המקצועיים שעסקו בסוגיה זו מטעם המדינה ונבחן את עמדתם בנוגע לרפורמה בנושא.

1. ועדת צדוק

ועדת צדוק מונתה על ידי השר לענייני דתות ב-1992 לבחון את מצב שירותי הדת בישראל. הועדה המליצה כך בדוח שהגישה ב-1993:

"הועדה סבורה כי ההסדר הקיים שלפיו מכהנים ברבנות שני רבנים – אחד אשכנזי ואחד ספרדי – אינו הולם עוד את אופיו ואת צרכיו של הציבור היהודי בימינו. המגמה חייבת להיות מעבר הדרגתי לכהונת רב עיר אחד עד ביטולה המלא של כפילות זו שאבד עליה הכלח... הועדה ממליצה, כשלב מעבר, שרק בעיריות יהיו שני רבני עיר, אחד אשכנזי ואחד ספרדי, ברשויות מקומיות שאינן עיריות יכהן רב עיר אחד, ברשויות מקומיות שבעתיד יוכרזו כערים ימשיך לכהן רב אחד, גם לאחר הפיכתן לעירייה".⁵⁹

הועדה המליצה על מעבר הדרגתי לכהונה של רב אחד, כשבתחילה לא ימונו יותר שני רבנים ברשויות מקומיות ולבסוף גם בערים ימונה רב אחד בלבד (נושא הרבנות הראשית לישראל לא היה חלק מהמנדט של הועדה ולכן היא אינה מתייחסת אל הכפילות ברבנות הראשית). המלצה זו, כמו רוב המלצות הועדה, לא מומשה, וגם כיום ממשיכים להתמנות שני רבנים בערים ובמועצות מקומיות.

2. הועדה הבין משרדית

ב-1997 הוקמה ועדה נוספת לבחון את תפקודן של המועצות הדתיות. הפעם לא הייתה זו ועדה חיצונית אלא ועדה בין-משרדית שכללה את נציגי משרד הדתות, משרד הפנים ומשרד והאוצר. בעקבות חילוקי דעות הועדה הפסיקה את דיוניה בלי שחבריה הצביעו על ההצעות שגובשו, אך מבקר המדינה הציג את המגמה שהסתמנה בוועדה בנושא זה:

"בדיוני הועדה הבין-משרדית הועלתה הצעה לעגן בחקיקה ש'רב עיר שני ימונה רק בשלושת הערים הגדולות. רב עיר שני בערים שמספר תושביהם עולה על 100,000 ימונה רק במידה והתקבלה הסכמת ראש הרשות ושרי הפנים הדתות והאוצר וקיימת התחייבות תקציבית לנושא".⁶¹

⁵⁹ חיים צדוק, דו"ח הועדה הציבורית לבדיקת המועצות הדתיות ותיפקודן, תמוז התשנ"ג, יולי 1993, עמ' 29-30.

⁶⁰ השגיאה הלשונית במקור.

⁶¹ דוח מבקר המדינה לשנת 2000 ולהשבונות שנת הכספים 1999, משרד מבקר המדינה, 2001, עמ' 472-478.

המבקר מציון כי "ההצעה נתקלה בהתנגדות המשרד לענייני דתות"⁶² ומכל מקום, כאמור לעיל, הוועדה הפסיקה את דיוניה בלא שחבריה הצביעו על ההצעות.

3. מבקר המדינה

מבקר המדינה עסק בנושא בדוח משנת 2001 וצייד בדעת מועצת הרבנות הראשית והרב הראשי לישראל באותה העת, הרב בקשי-דורון, בדבר הצורך לצמצם ואף לבטל את הכפילות העדתית בתפקידי הרבנות המקומית בישראל:

"לדעת משרד מבקר המדינה, נושא כפל התפקידים של רבני עיר מחייב קביעת עמדה עקרונית, ובמידת הצורך יוזמת חקיקה בנדון, תוך מתן משקל לדעות שהובעו במועצת הרבנות הראשית, ולעמדתו של הראשון לציון".⁶³

4. החלטת ממשלה

הבחירות בשנת 2003 הובילו לשינוי בהרכב הקואליציה, שאפשר את מימוש ההמלצות של הוועדות השונות ומבקר המדינה. בהחלטת ממשלה שהתקבלה ב-2003 נקבע:

"כמו-כן החליטה הממשלה להקים וועדת שרים, בהשתתפות כל הסיעות המרכיבות את הממשלה, שתכין תוך 60 יום הצעת חוק לבחירת רב ראשי אחד במדינה ובערים. הוועדה תיקבע על ידי ראש הממשלה. הבחירות לרב ראשי אחד במדינה ובערים, יכול שיתקיימו בתוך פחות מ-10 שנים ממועד הבחירות הקרובות לרבנים הראשיים".

ועדת השרים התכנסה וקבעה כעבור מספר חודשים שיש לקבוע בחוק את בחירתו של רב אחד בלבד הן ברבנות הראשית והן בערים השונות,⁶⁴ אך הנושא ירד מסדר היום ולא הוסדר לבסוף בחקיקת הכנסת.

⁶² שם, שם.

⁶³ שם, שם.

⁶⁴ אילן מרסיאנו, 'הצעת החוק למינוי רב ראשי יחיד יצאה לדרך', אתר ynet, 1.7.2003.

פרק ה: ניתוח הסוגיה מהזווית הפוליטית

במפתיע, על אף כל הסיבות שהועלו לעיל, ועל אף התמיכה בביטול הכפילות ברבנות שניתנה על ידי ועדות שונות, רבנים ומבקר המדינה, עד היום מתאפשרת בחירתם של שני רבנים בערים השונות. אפילו החלטת ממשלה ברורה בנושא לא הצליחה לשנות את המציאות. האם הסיבה לכך טמונה בצורך האמיתי של הציבור בשני רבנים? נראה שהתשובה לכך היא שלילית. למעשה, קשה לראות הבדל גדול מבחינה עדתית בין רשימת הערים שבהן מכהנים כיום שני רבנים ובין הערים שמכהן בהן רב אחד בלבד.

הכפילות העדתית משמרת כיום בעיקר את הצרכים הפוליטיים של המפלגות הדתיות למנות רבנים המזוהים עימם לתפקידי רבנות. דוח מבקר המדינה לשנת 2001 בחן את שכרו של רב העיר ואופי משרתו וקבע כי "תנאיה של משרת רב עיר הופכים אותה למשרה מבוקשת גם מהבחינה הכלכלית. היות שרב עיר נבחר באסיפה בוחרת, מתנהלים מאבקי כוח בין המפלגות".⁶⁵ יתרה מכך, בינואר 2012 העביר חבר הכנסת איתן כבל למבקר המדינה מסמכים המעידים על כך שיש מפלגות הפועלות לקדם מינוי רבני ערים מטעמם על מנת לקדם עסקי כשרות פרטיים.⁶⁶

המבקר עצמו, בדוח הנזכר מ-2001, הציג מכתב ששלח ביולי 1999 יועץ שר הדתות היוצא לענייני רבנות, לשר הדתות הנכנס יצחק כהן, ובו "דו"ח פעולות והמלצות בנושא רבנות". במכתב סוקר היועץ כיצד בקדנציה שלו הצליח להביא למינוי של 10 רבנים (מתוך 14 שמונו) שהומלצו על ידי הרב עובדיה יוסף ומזוהים במובהק עם תנועת ש"ס.⁶⁷ למעשה, על אף שהדבר מנוגד להנחיית החוק, המפלגות כלל אינן מסתירות את השימוש שלהם במשרד לשירותי דת לצורך מינוי רבנים המזוהים עימם. בשל כך, למפלגה הדתית הגדולה בקואליציה, שהיא זו המחזיקה בדרך כלל בתיק הדתות, אין כל אינטרס להביא למינויו של רב אחד בלבד בכל עיר שכן מהלך שכזה יקטין את כמות תפקידי הרבנות שיש ביכולתה "לחלק".

ההתנהלות הפוליטית של המפלגות עצמן מלמדת שלא מדובר בתפיסה עקרונית אלא באינטרסים צרים. כך למשל, מפלגת הבית היהודי מקדמת בימים אלו הצעת חוק שתבטל את הכפילות בתפקידי הרבנות הראשית, יו"ר המפלגה, השר נפתלי בנט, טען כי "זהו צעד חשוב שמסמל את אחדות העם. מינוי רב ראשי אחד הוא מהנושאים שהשאלה היחידה היא מדוע הוא לא קרה קודם. זהו מהלך שיסמל אחדות בעם... כפי שיש כיום רב ראשי צבאי אחד, ואין תפקידים נפרדים לאשכנזים וספרדים בכל תחום, אין סיבה שהדברים יראו אחרת בתפקיד הרב הראשי".⁶⁸

המסקנה המתבקשת מדבריו של בנט היא שאין כל סיבה להשאיר את הכפילות העדתית גם ברבנות המקומית. אף על פי כן, פחות משלושה שבועות לאחר שבנט הוציא את תזכיר החוק בעניין רב ראשי אחד התנגדו בבית היהודי להצעת חוק של חבר הכנסת אלעזר שטרן בנוגע לביטול

⁶⁵ דוח מבקר המדינה לשנת 2000 ולהשבונות שנת הכספים 1999, משרד מבקר המדינה, 2001, עמ' 472-478.

⁶⁶ ראה למשל: יאיר אטינגר, 'מבקר המדינה צפוי לערב את היועץ המשפטי בתלונה על מינויים פסולים של בכירי ש"ס', הארץ, 23.1.2013.

⁶⁷ דוח מבקר המדינה לשנת 2000 ולהשבונות שנת הכספים 1999, משרד מבקר המדינה, 2001, עמ' 472-478.

⁶⁸ מורן אזולאי ואביאל מגנזי, 'בנט ולבני הפיצו טיוטת חוק: רב ראשי אחד', אתר ynet, 11.11.2013.

הכפילות העדתית ברבנות המקומית. יתרה מכך, המפלגה הגישה ערר על ההצעה וציינה כי תנצל את הוֹטוֹ שניתן לה בענייני דת ומדינה כדי למנוע מהצעת החוק לעבור.⁶⁹

כדי להסביר את ההתנהלות של הבית היהודי יש לעמוד על כך שביטול הכפילות ברבנות הראשית ביא לביטול של משרה אחת בלבד, לעומת ביטול הכפילות ברבנות המקומית שיבטל עשרות משרות. בבית היהודי מבינים היטב שאין צורך בכפילות בתפקידי הרבנות ולכן הם מקדמים את ביטול הכפילות ברבנות ראשית, אך יחד עם זאת הם אינם רוצים לבטל את המשרות הרבות שטומנת בחובה הכפילות ברבנות המקומית. יתרה מכך, גם את ביטול הכפילות ברבנות הראשית החלה להוביל הבית היהודי רק לאחר הבחירות לרבנות הראשית בהן תמכה בעצמה בשני מועמדים – אשכנזי וספרדי.

על כך שמדובר בעיקר באינטרסים צרים ניתן ללמוד גם מפעילותה של מפלגת ש"ס בנושא. בשנת 2007 קידמה המפלגה הצעת חוק שמטרתה לקבוע את המחויבות למנות שני רבנים בכל עיר בה מתגוררים יותר מעשרים אלף תושבים, אך הדבר לא יצא לבסוף אל הפועל. על פי נציגי ש"ס עצמם, מטרת הצעת החוק הייתה להיאבק בעיכובים והמכשולים שמציבים ראשי רשויות רבים לבחירת רב שני לעירם.⁷⁰ מנגד, כאמור לעיל, בשנת 2010 עתרו מספר תושבים מקריית-אתא כנגד השר לשירותי דת יעקב מרגי ממפלגת ש"ס, בטענה שהוא מונע בחירת שני רבנים למרות רצונה של המועצה המקומית, על אף שבאותה העת הוא קידם את בחירתו של רב שני המזוהה עם מפלגת ש"ס לעיר אשדוד. מהדיווחים בעיתונות ניתן היה ללמוד שהשר היה בטוח שאם ייבחר רב אחד יהיה זה נציג מפלגת ש"ס, ולכן הוא העדיף במקרה ספציפי זה למנות רב אחד בלבד.⁷¹ עו"ד מרדכי אייזנברג מהתנועה להגינות שלטונית - העוסקת רבות באי תקינות הליכי מינוי רבני ערים ועסקה גם בבחירת רב העיר בקריית-אתא הסביר את הדברים בראיון:

"משרד הדתות מתוך שיקולים אינטרסנטים של שמירת כוהו של רב ספרדי יחיד ובניגוד לאינטרסים של העיר, התנגד לבחירתם של שני רבנים... לא ייתכן שהמשרד ידחוף למינוי שני רבנים בערים בהם זה משרת את האינטרס הפוליטי ויתנגד למינוי שני רבנים כאשר זה צורך חיוני ליהדות בעיר ומנוגד לאינטרס הפוליטי".⁷²

אינטרס נוסף של המפלגות הדתיות מבחירת שני רבנים הוא מכך שהדבר מאפשר דיל. כך למשל, רבה הספרדי של פתח-תקווה, הרב משה מלכה, נפטר ב-1998 ומאז במשך שנים רבות נאבקו ש"ס והבית היהודי על מינוי הרב הספרדי החדש, ללא הצלחה. רק לאחר שנפטר רבה האשכנזי של פתח-תקווה, הרב ברוך שמעון סלומון בשנת 2009, "הבשילה" האפשרות לדיל ולמינוי בשנת 2012 של רב אשכנזי המזוהה עם הבית היהודי ורב ספרדי המזוהה עם ש"ס.

חלק מהמתנגדים לשינוי החוק והתקנות טוענים כי ההחלטה האם למנות רב שני נתונה גם בידי המועצה המקומית, והיא עושה זאת לפי הצרכים האמיתיים של תושבי העיר, ולכן אין לכפות על כל המועצות מינוי של רב אחד בלבד. למעשה, גורמים העוסקים בבחירת רבני ערים טוענים כי

⁶⁹ ראה על כך: <http://www.mishmar.org.il/page.php?p=7661>

⁷⁰ יוסי אליטוב, 'רפורמת הרבנות: 38 רבני ערים' וותיקים' ייאצו לפרוש', **משפחה**, ז' סיון תשס"ז, 24.5.2007.

⁷¹ ראה: אדי גל, 'רוצים עוד רב? העירייה תממן', אתר **ynet**, 2.6.2010.

⁷² ראה: <http://www.shturem.net/index.php?section=news&id=48007>

לעתים קורה שעירייה או מועצה אזורית מבקשת למנות רב אחד בלבד, אך השר לשירותי דת מתנה את המינוי במינויו של רב נוסף, המזוהה עימו. לעתים הסחטנות מגיעה מהכיוון השני: כך למשל גורמים בש"ס טענו בעיתונות כנגד עיר "מהגדולות בישראל שראש העיר (שלה) מתנגד למינוי שני רבנים, והוא כורך זאת בהטבות שונות ששרים במפלגה יעניקו לו".⁷³ הדבר מלמד כי לא אחת מינוי של רב שני לעיר הופך לכלי של סחטנות בידי השר לשירותי דת או בידי המועצה המקומית, ללא כל קשר לטובת תושבי העיר, ובניגוד ברור להנחיות החוק והתקנות.

בעיה נוספת הכרוכה בעניין היא האפשרות למנות רב שני גם לאחר עשרות שנים: כך למשל, כבר מספר שנים שמבקשים במועצת העיר רחובות למנות רב שני למרות שרב העיר האשכנזי, הרב שמחה קוק, מכהן כבר עשרות שנים לבדו בתפקיד. מי שפועל בעיקר למינוי רב נוסף הוא ראש העיר החל משנת 2008, נציג מפלגת ש"ס רחמים מלול. בכתבה במעמיקה בנושא הסביר רונן דמארי, כתב העיתון 'זמן רחובות', את המהלך למינוי רב נוסף:

"במערכת הפוליטית לא ראו בעין יפה את העובדה שהרב קוק נקט עמדה ברורה בבחירות האחרונות, ופעל רבות למען בחירתו של עוזי סלנט. הפעולות האלו לבטח לא קירבו בין הרב לבין מלול, שלא שכח ולא סלח. 'עכשיו תולים תקוות במלול שידאג לרב ראשי ספרדי', אומרים בעדה החרדית".⁷⁴

בידיעות אחרונות אף פורסם שלאור התנגדותו של הרב קוק לבחירת מלול לראשות העיר, הוא מבין מדוע מלול רוצה להצר את צעדיו במשרת רב העיר.⁷⁵

מכל מקום, ניתן לראות כי ההחלטה על בחירתו של רב עיר שני חורגת בהרבה מהצרכים הממשיים של תושבי עיר מסוימת ומעורבים בה גורמים פוליטיים שונים וסיבות השנויות במחלוקת. חבר מועצת העיר רחובות מטעם סיעת ש"ס, שי קזיוף, סיכם זאת היטב:

"בנושאים האלו הכל פוליטיקה. ההחלטה אם למנות רב ראשי (-שני לרחובות) נסגרת ברמות הכי גבוהות של ראש ממשלה ואלי ישי. אני יודע שגם לפני 20 שנה ניסו וגם לפני שתי קדנציות ניסו למנות רב ספרדי ולא הצליחו".⁷⁶

כך, במקום שמועצת העיר והמשרד לשירותי דת יקבלו את ההחלטה על בסיס ענייני, ההחלטות מתקבלות בדרגים פוליטיים הרבה יותר, מסיבות שאין להן כל קשר לצרכים האמתיים של תושבי העיר.

⁷³ הובא אצל, יוסי אליטוב, 'רפורמת הרבנות: 38 רבני ערים 'וותיקים' ייאלצו לפרוש', **משפחה**, ז' סיון תשס"ז, 24.5.2007.

⁷⁴ רונן דמארי, 'ביקורת ברחובות: הרב הראשי לא עושה דבר למען העיר', אתר **nrg**, 1.4.2010.

⁷⁵ יפה נבו, 'מהפכה ברחובות: רב ספרדי ימונה לצד הרב קוק', אתר **ynet**, 2.9.2010.

⁷⁶ רונן דמארי (לעיל הערה 74), שם.

פרק ו: סיכום והמלצות

הרבנות המקומית: המסקנה המתבקשת מנייר עמדה זה היא שהכפילות העדתית ברבנות המקומית פוגעת בתפקוד ובקבלת ההחלטות בערים רבות, ומהווה עול כלכלי על תקציב המועצות הדתיות, בעיקר בערים קטנות ובמועצות מקומיות. מנגד, לא נראה שקיים בערים השונות צורך מהותי של התושבים ברב המשויך לעדה שלהם. למעשה, מינוי שני רבנים נעשה בדרך כלל בעקבות שיקולים ולחצים פוליטיים ארציים החורגים מתחום הצרכים של תושבי עיר כזו או אחרת, ולפיכך מן הראוי שלא תתאפשר יותר האופציה למנות שני רבנים. לכל הפחות, מומלץ לאפשר למנות שני רבנים רק במספר ערים גדולות שתקציב המועצה הדתית שלהם גדול בלאו הכי, כך שהן יכולות לשאת בנטל הכלכלי של משכורת של שני רבנים.

אם המלצות אלו לא תתקבלנה במלואן, ראוי להציע שתי הצעות לייעול המצב הנוכחי:

א. מן הראוי שהחלטה על מינוי רב עיר שני תינתן למועצת העיר בלבד בכדי למזער ככל האפשר את ההתערבות של הפוליטיקה הארצית בסוגיה זו, וכדי למנוע מינוי של רב שני ככלי לסחטנות בידי השר לשירותי דת או המועצה המקומית.

ב. יש להגדיר בחוק בצורה ברורה את חלוקת התפקידים בעיר שבה מכהנים שני רבנים במקביל.

הרבנות הראשית: בניגוד לרבנות המקומית, החיסכון התקציבי ממעבר משני רבנים ראשיים לרב אחד איננו גבוה כל כך. לעומת זאת, הניסיון ההיסטורי מלמד שכפילות הרבנים הראשיים יכולה להביא למתח בין הרבנים ולפגיעה בתפקוד של הרבנות.

עם זאת, נראה שמוקד השאלה הוא השאלה העדתית: האם לעדות השונות עדיין יש צורך ברב ראשי המזוהה עם העדה שלהם? קשה לתת מענה ברור לשאלה זו, אך מהטענות השונות שהצגנו בנייר עמדה זה של רבנים, אישי ציבור, חברי כנסת, ועדות מקצועיות ובתי המשפט, נראה שאין כיום צורך משמעותי בכפילות העדתית ברבנות הראשית.

טענת מועצות הרבנות הראשית כיום היא שדמות אחת איננה יכולה לאייש את שני תפקידי הרבנים הראשיים: נשיא מועצת הרבנות הראשית ונשיא בית הדין הגדול. לפיכך, נראה שיש להפריד את תפקיד נשיא אב בית הדין הרבני הגדול מתפקיד הרבנות הראשית, כך שייבחר מקרב דייני בית הדין הרבני, בדומה לתפקיד הנשיאות בבית המשפט העליון, כשבמקביל, הרב הראשי שייבחר יעמוד בראש מועצת הרבנות הראשית. לחילופין, ניתן לקדם את הצעתו של הרב עובדיה יוסף בעבר למנות רב ראשי אחד וסגן, אך ללא כל קשר למוצאם העדתי של השניים.

נספח: כפילות בתפקידי רבנות בהלכה ובמסורת היהודית

1. תקופת הזוגות

אחת הטענות המועלות בדבר הצורך במינוי של שני רבנים מצביעה על התקדים ההיסטורי במסורת היהודית של תקופת הזוגות: תקופה של מאתיים שנה בשתי המאות שקדמו לתחילת הספירה. בתקופה זו ההנהגה הרוחנית של עם ישראל הורכבה מזוג חכמים שכיחנו במשותף כראשי הדור: אחד כנשיא והשני כאב בית הדין של הסנהדרין. במהלך התקופה כיהנו בתפקיד חמישה זוגות בחמישה דורות עוקבים.

לאור טענה זו יש צורך לעמוד על שני הבדלים מרכזיים בין אותה תקופה ובין הכפילות הנהוגה כיום בתפקידי הרבנות. ראשית, הכפילות בהנהגה בתקופת הזוגות לא הייתה על רקע של מוצא. שנית, בתקופת הזוגות הייתה נהוגה חלוקה ברורה בין שני המנהיגים: האחד נשיא והשני אב בית דין. כפי שהעיר פרופ' אהרן אופנהיימר "אין בידי המקורות לברר את משמעותם המדויקת של התארים האלה ואת התפקידים הכרוכים בהם",⁷⁷ אך בכל זאת ברור שהייתה חלוקה ברורה של תפקידים. אמנם, כמבואר בנייר העמדה, גם ברבנות הראשית לישראל ישנה חלוקה של תפקידים, אך בתפקידי הרבנות המקומית אין כל הסדרה ברורה של חלוקת התפקידים בין שני הרבנים, והדבר מביא לא פעם לעימותים ומאבקי כוח בין הרבנים.

למעשה, ההישענות על תקופת הזוגות יותר מאשר היא מחזקת את תפיסת הכפילות בתפקידי הרבנות היא מחלישה אותה. מאז סיום תקופה זו, במשך כאלפיים שנה, וגם טרם תקופה זו, לא היה נהוג בישראל ששני רבנים ומנהיגים רוחניים מכהנים ביחד באותה המשרה. הצביע על כך החוקר חיים טשרנוביץ הידוע בכינוי "רב צעיר": "כל ענין הזוגות הוא פרשה סתומה: למה עמדו בתקופה זו שני אנשים בראש העם או הסנהדרין, מנהג שלא מצינו לא לפנייהם ולא לאחריהם".⁷⁸ נראה שתקופת הזוגות אינה תקופת זוהר שיש לשאוף אליה, אלא תקופה בעייתית מבחינת ההנהגה היהודית. בפתחת "שער הזוגות" בספרו "תולדות ההלכה" מכנה "רב צעיר" את התקופה הזו בשם "תקופת המבוכה":

"את התקופה שאחרי כנסת הגדולה והסופרים אפשר לציין בשם 'תקופת המבוכה'. כמה כחות מתכתשים באומה ומתגרים אלה באלה, הללו צצים והללו נובלים, ולפעמים הגיעה האומה לידי מצב של תהו ובהו וכמעט שנפלה תחתיה".⁷⁹

המקורות לא מאריכים לספר על תקופה זו, אך אחד הפרטים היחידים שמסופרים הוא שלאורך כל תקופת הזוגות התקיימה מחלוקת בדבר הסמיכה על קרבן ביום טוב בין הנשיא והאב בית דין, ללא יכולת להכריע בדבר.⁸⁰ נראה שסיפור זה מלמד על הבעייתיות שבהנהגה כפולה: אמנם היהדות רוויה במחלוקות, אך אי יכולת ההכרעה בשאלה ציבורית כדוגמת אופי הפולחן בבית המקדש איננו דבר חיובי. לעומת זאת, התלמוד הבבלי מספר על מאבקי הסמכות בין רבן גמליאל

⁷⁷ אהרן אופנהיימר, רבי יהודה הנשיא, מרכז זלמן שז"ר 2007, עמ' 33.

⁷⁸ חיים טשרנוביץ, 'הזוגות ומקדש חוניו', בתוך: ספר היובל לכבוד לוי גינצבורג, ניו יורק 1946, עמ' רכג.

⁷⁹ חיים טשרנוביץ, תולדות ההלכה, חלק רביעי, ניו יורק תש"י, עמ' 101.

⁸⁰ משנה הגיגה, ב, ב.

לחכמים אחרים בתקופת שלאחר תקופת הזוגות, וניתן ללמוד מהן כיצד כפה רבן גמליאל - שכיחן כנשיא - את דעתו בשאלות ציבוריות כדוגמת קביעת לוח השנה על שאר החכמים.⁸¹ רבן גמליאל העיד על עצמו שלא כפה את דעתו משום כבודו, אלא כדי שלא תיווצר מחלוקת בעם ישראל בשאלות ציבוריות כה משמעותיות.⁸²

2. כפילות בתפקידי הנהגה במקורות חז"ל

בתקופת התגבשות הספרות התנאית, המדרשית והתלמודית, עדיין לא היה קיים המושג של רב קהילה כפי שאנו מכירים מהמאות האחרונות. עם זאת, התפיסה כי שני אנשים אינם יכולים לאייש את אותו תפקיד הנהגה, מופיעה במספר מקורות בספרות חז"ל. בתלמוד הבבלי במסכת סנהדרין מובא כך:

"כתיב 'כי אתה תבוא' וכתיב 'כי אתה תביא'. אמר רבי יוחנן: אמר לו משה ליהושע: אתה והזקנים שבדור עמהם. אמר לו הקדוש ברוך הוא: טול מקל, והך על קדקדם - דבר אחד לדור ואין שני דברין לדור".⁸³

התלמוד הבבלי מציג סתירה בין שני פסוקים המופיעים באותו הפרק בסוף ספר דברים: בתחילה אומר משה ליהושע "כי אתה תבוא את בני ישראל אל הארץ אשר נשבעתי להם"⁸⁴ ולאחר מכן הוא אומר לו "כי אתה תביא את בני ישראל אל הארץ אשר נשבעתי להם".⁸⁵ רבי יוחנן מסביר כי בתחילה סבר משה שיהושע ינהיג את עם ישראל ביחד עם הזקנים, אך הקב"ה תיקן את משה והבהיר לו כי תפקיד ההנהגה דורש דמות אחת בלבד ("דבר אחד לדור"). רבי מנחם המאירי הסביר את הדברים בקצרה: "ולעולם יהא אחד ממונה על כלם שיהיו כלם נשמעים לו כדי שלא ירבו מחלוקות בהתמדה".⁸⁶

תפיסה דומה על ההנהגה בעם ישראל מבוטאת בתלמוד הבבלי במסכת חולין שם קובעת הגמרא כי אין זה אפשרי "לשני מלכים שישתמשו בכתר אחד".⁸⁷ התלמוד הירושלמי מציג תפיסה דומה בנוגע לתפקיד הכהן הגדול. כך מובא בירושלמי בשלושה מקומות שונים:

"מתקינין לו כהן אחר תחתיו שמא יארע בו פסול... 'אותו' - אחד מושחין ואין מושחין שנים. אמר ר' יוחנן: מפני איבה".⁸⁸

דברי התלמוד הירושלמי מבוססים על המדרש ספרא הלומד מהמילה "אותו" בפסוק "זה קרבן אהרן ובניו אשר יקריבו לה' ביום המשח אתו"⁸⁹ כי "אין מושחים שני כהנים גדולים כאחד".⁹⁰ כך גם מופיע בתלמוד הירושלמי במסכת סנהדרין: "תני ר' חייה אין ממנן שני כהנים גדולים

⁸¹ משנה ראש השנה, ב, ט.

⁸² תלמוד בבלי, בבא מציעא, דף נט ע"ב.

⁸³ תלמוד בבלי, סנהדרין, דף ח ע"א.

⁸⁴ דברים לא, ז.

⁸⁵ דברים לא, כג.

⁸⁶ רבי מנחם המאירי, בית הבחירה, סנהדרין שם.

⁸⁷ תלמוד בבלי, חולין, דף ס ע"ב.

⁸⁸ תלמוד ירושלמי יומא, פרק א הלכה א; תלמוד ירושלמי מגילה, פרק א הלכה א; תלמוד ירושלמי הוריות, פרק ג הלכה ב.

⁸⁹ ויקרא ו, יג.

⁹⁰ מדרש ספרא, צו, פרשה ג, ד.

כאחת", וכך גם פסק הרמב"ם להלכה.⁹¹ בקטע שצוטט לעיל הוסיף רבי יוחנן גם טעם להלכה זו: הדבר נעשה מפני האיבה שיכולה להיווצר בין שני כהנים גדולים המשמשים בקודש ביחד. מדברי רבי יוחנן למדו הפוסקים כי כוונת התלמוד הירושלמי היא לא רק שאין למנות שני כהנים גדולים באותו היום אלא שאין למנות לתפקיד הכהונה הגדולה שני כהנים שימשו במקביל.⁹²

מכלל המקורות הללו ניתן ללמוד כי חז"ל סברו שבתפקידי הנהגה ראוי שימש אדם אחד בלבד אם בשל כך שהנהגה דורשת הכרעות ויש קושי לשני מנהיגים לקבל הכרעה ביחד, ואם בשל החשש מהאיבה והקנאה שתיווצר בין שני המנהיגים וזאת אף שמדובר בתפקידים המיועדים לאנשים בעלי רמה רוחנית גבוהה.

3. כפילות בתפקידי הרבנות בספרות השו"ת

בספרות השו"ת במאות האחרונות ניתן למצוא התייחסויות מפורשות לשאלת הנהגה תורנית-רוחנית של שני תלמידי חכמים במקביל. המנהג המקובל בתפוצות ישראל היה שבראש כל קהילה עומד רב אחד בלבד המכונה "מרא דאתרא" (אדון המקום), גם אם ישנם בעיר עוד מספר רבנים. בספרי הפסיקה ישנם לא מעט דיונים במצב בו רב אחר "משיג את גבולו" של הרב המקומי בהוראה ובפסיקה, אך ענייננו כאן הוא בעיקר במצב בו מצורף רב שני בהסכמת הקהילה והרב המכהן. התייחסות למצב זה מופיעה אצל רבי שלמה בן אברהם הכהן (המאה ה"ז, יוון) בשו"ת מהרש"ך. בתשובתו הוא דן במקרה של חכם הבא לאזור בו ישנו כבר רב קהילה מכהן. לטענתו, "אין כאן השגת גבול בזה החכם הבא מחדש, ואין מקום לעכב ביד, אדרבא יש טעם גדול שלא לעכב דהיינו משום קנאת סופרים תרבה חכמה. דיראה דכל מה שכתבו הוא בששניהם בעיר אחד, ומכל מקום יש לכל אחד מהם מקום קבוע לנהוג שררתו".⁹³ לפי דבריו, חכם נוסף יכול להצטרף לעיר כאשר הוא קובע לו שררה באזור אחד ולא נכנס לתחומו של חכם המכהן כרבה של קהילה אחרת, אך לא כך היה במקרה שהובא לפניו:

"אמנם כהאי גוונא דנדון דידן שהחכם הנ"ל עומד בקהלו קהילת קודש סיסיליא, לא יעלה על לב לעולם שיוכל החכם השלם שבא מחדש ליכנס בקהילת קודש הנזכרת. לא מיבעיא אם בהכנסתו שם תהיה סיבה ח"ו להשפלת כבוד החכם השלם הנזכר, אלא אפילו אם יסכים להיות עמו שם יחד באהבה ואחזה, אין הדעת סובלתו, כי אי אפשר לשני מלכים שישתמשו בכתר אחד".⁹⁴

לפי דבריו, גם אם שני הרבנים מסכימים לכהן ביחד באותה הקהילה, אין לעשות כך משום ש"אי אפשר לשני מלכים שישתמשו בכתר אחד".⁹⁵

הנצי"ב מוולוז'ין (המאה הי"ט) חילק בתשובה הלכתית בנושא זה בין רבנים העוסקים בהרבצת תורה עליהם יש לומר "קנאת סופרים תרבה חכמה" ובין רבנים העוסקים בהנהגת הציבור:

⁹¹ רבי משה בן מימון, **משנה תורה**, הלכות כלי המקדש, פרק ד, הלכה טו.

⁹² ראה: **קרבן העדה**, ירושלמי שם; **באר שבע**, מסכת הוריות, דף יג ע"א; **תורה תמימה**, ויקרא ו, הערה עב; וכן בפרשני משנה תורה לרמב"ם הבאים: **אור הישר**, **מעשי למלך והמאיר לארץ**.

⁹³ הרב שלמה בן אברהם הכהן, שו"ת **מהרש"ך**, חלק ג, סימן מו.

⁹⁴ שם, שם.

⁹⁵ וכן הובאו הדברים אצל הרב שמואל הלוי וואזנר, שו"ת **שבט הלוי**, חלק ז, סימן קנז.

"דאם יש בעיר אחת שני מרביצי תורה, אין תורתו של זה מנגד ומקפה תורתו של חברו מה שאין כן הנהגת הצבור, במקום שיש שני רבנים היא ראשית חטאת השני שמרבה מחלוקת, ומה שזה רוצה לעשות בצרכי הקהלה בא השני והצד שלו ומקפחו".⁹⁶

בשו"ת "דברי מלכיאל" (הרב מלכיאל טננבוים, פולין, המאה הי"ט) מופיעה כבר התייחסות למצב בו מכהנים באותה עיר רב אשכנזי ורב ספרדי.⁹⁷ המקרה המתואר הוא של עיר שבה מאתיים משפחות יהודיות שהיה להם רב אשכנזי ורב ספרדי, כאשר גם הספרדים נעזרו בעיקר בשירותיו של הרב האשכנזי. על פי המתואר בתשובה, לאחר פטירת הרב הספרדי "הסכימו רוב הספרדים לקבל עליהם לרב את הרב דאשכנזים למען לא יצטרכו לפרנס שני רבנים ושלא יהיו שני כתות וצדדים בעיר אשר מתהווה מזה מריבות ולא יוכלו לתקן בעיר שום דבר טוב כי מה שזה בונה זה סותר".⁹⁸ אף על פי כן, אחיו של הרב הספרדי פעל על מנת למנות את עצמו לרב הספרדי החדש. התשובה בנושא מתייחסת, בין היתר, לכפילות התפקידים ברבנות:

"מצוה רבה לאחד את המפלגות אשר בעיר שיהיה דבר אחד לדור. כי על ידי זה יוכלו לעשות תיקונים בעיר במה שנוגע לעבודת ד'. כי בעיר שיש שתי רבנים ידוע שאי אפשר לתקן דבר. באשר מה שזה בונה זה הורס. וגם על פי רוב מבזים זה את זה ומתחלל השם. ודי לנו מה שבעתים הללו מבזים עמי הארצות את התלמידי חכמים. ולמה נגרום עוד שתלמידי חכמים יבזו זה את זה".⁹⁹

נסיים את הדברים עם תשובה של הרב דוד שפרבר, מחבר שו"ת "אפרסקתא דעניא" ומגדולי רבני רומניה במאה העשרים. הרב שפרבר כתב תשובה העוסקת "במינוי שני רבנים במקום אחד", וגם הוא סבר שיש להימנע מכך כי לא ניתן להנהיג את הציבור בשניים:

"הני תרי רבנן במתא דמינצו בהדי הדדי אודות הרבנות והנהגת העיר ותרוייהו ראויים לאותה איצטלא, ולכל חד אית להו סמכין סגיאין ואצל הצבור שניהם כאחד טובים, ויאותרו לקבל שניהם, אבל הרי קיימא לן 'דאין מושחין שני כהנים גדולים', ואמרו ז"ל 'דבר אחד לדור ואין שני דברין לדור'... דאי אפשר לשני מלאכים¹⁰⁰ שישתמשו בכתר אחד בענין אחד, אלא שלכל אחד יהיה מינוי מיוחד למה שראוי לו. ונראה לעניות דעתי דאם שניהם שקולים, בחיק יוטל הגורל ומה' משפטם יצא".¹⁰¹

⁹⁶ הרב נפתלי צבי יהודה ברלין, שו"ת **משיב דבר**, חלק ב, סימן ט.

⁹⁷ ראה בהערות שוליים 6 מעט רקע היסטורי על הרב טננבוים והמקרה החריג שבו תשובה זו דנה.

⁹⁸ הרב מלכיאל טננבוים, שו"ת **דברי מלכיאל**, חלק ד, סימן פב.

⁹⁹ שם, שם.

¹⁰⁰ זוהי כנראה שגיאת כתיב במקור וצריך להיות כתוב "מלכים".

¹⁰¹ הרב דוד שפרבר, שו"ת **אפרסקתא דעניא**, חלק א, סימן קכו.

ביבליוגרפיה

ספרות מחקרית

- אבנרי, יוסי, 'הרב אברהם יצחק הכהן קוק, רבה של יפו, תרס"ד-תרע"ד', **קתדרה** 37, 1985
- אופנהיימר, אהרן, **רבי יהודה הנשיא**, מרכז זלמן שז"ר 2007
- אטיאש, משה, **ספר התעודות של הוועד הלאומי לכנסת ישראל בארץ ישראל**, תרע"ח-תש"ח (1918-1948), ירושלים תשכ"ג
- איגוס, אברהם יצחק, **תשובות בעלי התוספות**, ניו יורק התשי"ד, הוצאת תלפיות ישיבה אוניברסיטה
- בארי, יהושע, **אוהב ישראל בקדושה**, חלק א, תל אביב תשמ"ט
- הכהן, אביעד, 'הרבנות הראשית לישראל: היבטים משפטיים' בתוך: **הרבנות הראשית לישראל – שבעים שנה לייסודה** (עורכים: איתמר ורהפטיג ושמואל כ"ץ), ירושלים תשס"ב
- ורפהטיג, איתמר וכ"ץ, שמואל, **הרבנות הראשית לישראל – שבעים שנה לייסודה** ירושלים תשס"ב
- טשרנוביץ, חיים, 'הזוגות ומקדש חוניו', בתוך: **ספר היובל לכבוד לוי גינצבורג**, ניו יורק 1946
- טשרנוביץ, חיים, **תולדות ההלכה**, חלק רביעי, ניו יורק תש"י
- ירדן, איתן ופינקלשטיין, ואריאל, **מינוי רבני ערים בישראל**, המכון לאסטרטגיה ציונית, נובמבר 2013-כסלו תשע"ד
- לאו, בנימין, **ממרון עד מרון – משנתו ההלכתית של מרן הרב עובדיה יוסף**, תל אביב 2005
- מורגנשטרן, אריה, **הרבנות הראשית לארץ ישראל – ייסודה וארגונה**, ירושלים 1973
- צדוק, חיים, **דו"ח הוועדה הציבורית לבדיקת המועצות הדתיות ותיפקודן**, תמוז התשנ"ג, יולי 1993

ספרות הלכתית

- בן אברהם הכהן, הרב שלמה, שו"ת **מהרש"ך**
- בן מימון, רבי משה, **משנה תורה**, הלכות כלי המקדש
- ברלין, הרב נפתלי צבי יהודה, שו"ת **משיב דבר**, חלק ב
- הלוי וואזנר, הרב שלמה, שו"ת **שבט הלוי**, חלק ז
- טננבוים, הרב מלכיאל, שו"ת **דברי מלכיאל**, חלק ד
- יוסף, הרב עובדיה, שו"ת **יביע אומר**, חלק ו

יוסף, הרב עובדיה, שו"ת **יביע אומר**, חלק ט
שפרבר, הרב דוד, שו"ת **אפרקסתא דעניא**, חלק א

ספרות משפטית/חקיקה/פרוטוקולים

אלון, בנימין וגלעד, יהודה, **הצעת חוק הרבנות הראשית לישראל ורבני ערים (תיקון)**, התשס"ג-
2002

בג"צ 90/75 מרדכי אלראי נ' שר הדתות

בג"צ 1765/93 חיימובוסקי נ' המשרד לענייני דתות

דברי מועצת המדינה הזמנית מיום ד' בתשרי תשי"ט (7.10.1948)

דוח מבקר המדינה לשנת 2000 ולחשבונות שנת הכספים 1999, משרד מבקר המדינה, 2001

חוק הרבנות הראשית לישראל התש"ם-1980

חוק שירותי הדת היהודיים (נוסח משולב) תשל"א-1971

פייגלין, משה, **הצעת חוק הרבנות הראשית לישראל (תיקון - רב ראשי אחד לכל עדות ישראל)**,
התשע"ג-2013

פינס, אופיר, **הצעת חוק הרבנות הראשית לישראל (תיקון - רב ראשי אחד)**, התשס"ט-2009

פרוטוקול הישיבה הארבע מאות של הכנסת השלוש עשרה, כ"ז בכסלו התשנ"ו, 20.12.1995

פרוטוקול הישיבה המאתיים תשעים ואחת של הכנסת החמישית, י"ט חשוון תשכ"ד, 6.11.1963

פרוטוקול מס' 275 משיבת ועדת הפנים ואיכות הסביבה יום שני, ט"ו באב התשס"ד 2.8.2004

שטרן, אלעזר, **הצעת חוק שירותי הדת היהודיים (תיקון - בחירת רבני עיר)**, התשע"ד-2013

תזכיר חוק הרבנות הראשית לישראל (תיקון - רב ראשי אחד), התשע"ד-2013

תקנות בחירות רבני עיר תשל"ה-1974

תקנות העדות הדתיות (ארגון) (בחירות רבני עיר), תשכ"ו-1965

תקנות שירותי הדת היהודיים (בחירות רבני עיר) התשס"ז-2007

מתוך התקשורת

אזולאי, מורן ומגזנוזי ואביאל, ['בנט ולבני הפיצו טיוטת חוק: רב ראשי אחד'](#), אתר [ynet](#),
11.11.2013

אטינגר, יאיר, ['מבקר המדינה צפוי לערב את היועץ המשפטי בתלונה על מינויים פסולים של בכירי](#)
[ש"ס'](#), **הארץ**, 23.1.2013

- אליטוב, יוסי, 'רפורמת הרבנות: 38 רבני ערים 'וותיקים' ייאלצו לפרוש', **משפחה**, ז' סיון תשס"ז, 24.5.2007
- ארליך, ניצן, **'זעם בקרית אתא: הרב מימון גזען ושתלטן'**, אתר **כיכר השבת**, 4.2.2011
- בן חיים, נסים, **'הרב יהודה שלוש הספרדי ימונה לרב העיר האשכנזי?'**, אתר **כיכר השבת**, 4.6.2013
- גל, אדי, **'הרב דיסקין ביטל תעודת כשרות. הרב מימון החזיר'**, אתר **ynet**, 20.1.2013
- גל, אדי, **'הרב מימון: לעצור מכרזי במועצה הדתית אתא'**, אתר **ynet**, 14.3.2013
- גל, אדי, **'רוצים עוד רב? העירייה תממן'**, אתר **ynet**, 2.6.2010
- דמארי, רוני, **'ביקורת ברחובות: הרב הראשי לא עושה דבר למען העיר'**, אתר **nrg**, 1.4.2010
- זבולוני, נח, 'רב ראשי אחד או שלושה', **חרות**, 13.6.1963
- לב, חיים, **'אייכלר: המטרה הנסתרת – מינוי רבה רפורמית'**, אתר **ערוץ 7**, 20.11.2013
- ליברמן, אפי, **'רב עיר אחד? הרבנים חלוקים בדעתם'**, אתר **כיכר השבת**, 1.12.2013
- מרסיאנו, אילן, **'הצעת החוק למינוי רב ראשי יחיד יצאה לדרך'**, אתר **ynet**, 1.7.2003
- נבו, יפה, **'מהפכה ברחובות: רב ספרדי ימונה לצד הרב קוק'**, אתר **ynet**, 2.9.2010
- נכטיגל, יוסי, **'על סף פיצוץ: רבני אשדוד נאבקים על השליטה בעיר'**, אתר **כיכר השבת**, 13.10.2010
- עזרא, חזקי, **'הצעת החוק לרב ראשי אחד עברה בקריאה טרומית'**, אתר **ערוץ 7**, 20.11.2013
- עיתון **הארץ**, 1.3.1921 (ללא ציון שם כותב)
- פיוטרקובסקי, שלמה, **'מועצת הרבנות: מתנגדים לחוק 'רב ראשי אחד'''**, אתר **ערוץ 7**, 2.12.2013
- קדמי, שרון, 'עיריית ת"א-יפו: מינוי רב ראשי אחד לעיר יחסוך לקופת העירייה מיליון שקל בשנה', **גלובס**, 16.8.2001
- קפל, ציפי, **'עתניה: הרב הספרדי רוצה להתמנות לרב אשכנזי'**, אתר **ynet**, 16.6.2013
- שפר, אליענה, **'קריית אתא: רבני העיר רבים, המסעונים סובלים'**, אתר **nrg**, 6.9.2011